

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds Universitet

Charlotte Larsdotter Johanson

RÄTTSSÄKERHET
VID VÅRA DOMSTOLAR
Nämndemän eller inte?
En jämförelse mellan två rättssystem

LAGF03 Rättsvetenskapligt Examensarbete
Handledare: Professor Per Ole Träskman
Termin: VT 2015

Innehållsförteckning

Summary	4
Sammanfattning	6
Förord	8
Förkortningar	9
1. Inledning	10
1.1 Presentation av ämnet.....	10
1.2 Syfte och Frågeställningar.....	10
1.3 Disposition och Avgränsningar.....	11
1.4 Metod och Material.....	13
2. Rätten till en säker rättegång	15
2.1 Rättssäkerhet.....	15
2.2 Rättstrygghet.....	15
2.3 Europakonventionen.....	16
2.3.1 Artikel 1 Europakonventionen.....	16
2.3.2 Artikel 6 Europakonventionen.....	17
2.4 Rättegångsbalken.....	18
2.5 The Constitution.....	18
3. Nämndemännens plats i rättssalen	20
3.1 Utgångspunkter.....	20
3.2 Historisk tillbakablick.....	21
3.3 Tidigare utredningar.....	22
3.4 Nämndemannamedverkan i svenska domstolar.....	23
3.5 Nämndemäns rösträtt i domstol.....	26
3.6 Sammansättning och domförhet.....	26
3.6.1 Brottmål i tingsrätt.....	27
3.6.2 Brottmål i hovrätt.....	31
3.7 Vem är lämplig nämndeman?.....	33
3.7.1 Nuvarande reglering.....	33
3.7.2 Överväganden och förslag.....	34
3.7.3 Utformning av lämplighetskravet.....	35
3.8 Rekrytering och val av nämndemän.....	36
3.8.1 Valmetoden.....	36
3.8.2 Lottningsmetoden.....	37
3.8.3 Reformförslag.....	39
3.9 Entledigande och avstängning.....	41
3.9.1 Praxis från domstolarna.....	42
3.9.2 Giltigt hinder.....	44
3.9.3 Olämplighet.....	45
3.9.4 Entledigande.....	45
3.10 Tjänstgöringsfrekvens och sammansättning.....	46
3.11 Reflektioner.....	49

4. Jurysystemet	60
4.1 Utgångspunkter.....	60
4.2 Historisk tillbakablick.....	61
4.3 Rätt till jury vid rättegång i amerikanska domstolar.....	62
4.4 Jurymedlemmarsrösträtt i domstol.....	63
4.5 Rekrytering och val av juryledamöter.....	63
4.6 Vem är lämplig juryledamot?.....	64
4.7 Bevisvärdering.....	67
4.8 Otillåten bevisning.....	68
4.9 Extern påverkan hos jurymedlemmar.....	71
5. Analys	74
5.1 Svenska nämndemän är oskolade i sin bevisvärdering, bidrar detta till rättsosäkerhet?.....	74
5.2 Vilken roll spelar nämndemän och jury för rättstraditionen.....	79
5.3 Bör nämndemannasystemet avskaffas och eventuellt ersättas med det anglo-amerikanska jurysystemet?	80
5.4 Reformförslag för ett upprätthållande av rättssäkerheten vid domstolarna.....	83
6. Slutsats	86
Käll- och litteraturförteckning	87
Källor.....	87
Litteratur.....	88
Elektroniska källor.....	90

Summary

“The jury is to disregard the witness’s last statement.” Such an admonition is likely familiar to most people whether they are legal professionals, academics or lay judges who only occasionally watch courtroom dramas. Both the Swedish and US legal system operates under the assumption that lay judges and jurors are willing to follow instructions given by the judge and are able to ignore inadmissible information. Yet, this may not be a reasonable assumption.

Anyone accused of a criminal offense has the right to a public and fair trial. Fair trial applies to a right for all citizens to stand equal in front of the law, the objectivity and impartiality of the judge, presumption of innocence and judicial autonomy. Public trials allow the general public to see that the justice system is functioning properly and treating defendants fairly. The presence of interested spectators is thought to keep the judge, lay judges, and jury and courtroom staff mindful of their responsibilities and to keep them accountable for their actions.

According to Swedish law, the lay judge system has an essential role during criminal trial procedures. The system is unique and has existed since the 13th century. The lay judge function as a “co-judge” and is covered by same rules and obligations as the legally educated judge, even though they lack judicial knowledge and training for evaluation of relevant evidence. During a criminal procedure, three lay judges together with the chairman (main judge) decide upon the verdict. The idea is to let lay judges contribute with their common sense and to speak for the people. These judges are politically appointed compared to jurors in America where anyone from the general population can be called into jury duty and where it is mandatory to participate.

Several cases and verdicts have sparked a flaming discussion with regards to the safety of victims and suspects during criminal procedures. This led to an investigation 2013 and proposal of a change of current law (SOU 2013:49). Some argue that the recruitment of lay judges is not satisfactory. Their political background and opinions endanger the judicial independence. Furthermore, research suggests that

lay judges as well as jurors are prone to rely on their own sense of justice rather than the law. In some cases, deeming information inadmissible may not only fail to prevent lay judges and jurors from ignoring it, but also create an opposite effect in which information actually becomes more influential on their verdicts.

Two correlative studies have been conducted to examine the Swedish lay judge system and the US jury system. The purpose has been to explore what legal and psychological factors that contribute to the influence of juror verdicts. Furthermore, the thesis investigates the legal rights of individuals in a criminal procedure, where the core investigation evolves around the Swedish lay judge system and if the procedure ensures a safe trial for the suspect and plaintiff. It attempts to clarify the legal and psychological role of the judge, lay judges and jurors and the legislative assembly. It also attempts to acknowledge how subjective interpretation can affect jury verdicts. To conclude, the thesis analyzes if the presence of lay judges leads to disparity and uncertainty during criminal procedures, the importance of lay judges and if the system should be abolished and replaced with a system more similar to the American jury system.

Sammanfattning

”Juryn måste avstå från vittnets sista uttalande.” Ett sådant tillrättavisande har de flesta människor hört, oavsett om det rör sig om personer som arbetar i domstol, akademiker eller gemenman ute på landsbygden. Både det svenska- och det amerikanska juridiska rättssystemet verkar under uppfattningen att nämndemän och jurymedlemmar är villiga att följa domaren (rådmannens) instruktioner samt är tillräckligt kompetenta att bortse från irrelevant information och otillåten bevisning. Frågan är om detta är ett korrekt antagande.

Rätten till en rättvis rättegång utgör en av våra mest grundläggande mänskliga rättigheter. En rättvis rättegång innebär alla medborgares likhet inför lagen, rättens objektivitet och opartiskhet, oskyldighetspresumtionen, hänsyn till legalitetsprincipen och juridisk autonomi. Ytterligare en viktig princip för rättssäkerheten är offentlighetsprincipen som stadgar att rättegångar skall vara offentliga och ske inom skälig tid. Syftet bakom kravet på offentliga rättegångar är för att ge insyn och garantera att det processrättsliga förfarandet går rätt till. Lagstiftaren vill hålla domare, nämndemän och rätten uppmärksamma och ansvariga för sina handlingar jämte mot brottsoffer och åtalad och tanken är att offentliga rättegångar skall tillgodose detta krav.

De svenska nämndemännen har en väsentlig roll i våra svenska domstolar och rättssystemet har praktiserats sedan 1200-talet. Nämndemän, även kallade lekmän, sitter på dömande positioner i domstolarna, precis som ordinarie domare och rådmän, trots att förstnämnda saknar någon som helst juridisk skolning. Tanken är att de skall företräda gemenman och få insyn i domstolsprocessen. Dessa nämndemän är tillsatta via politiska mandat jämfört med den rättsliga proceduren i USA där jurymedlemmar slumpvis väljs ut från anonyma och allmänna röstlängder med roterande tjänstgöring där det är obligatoriskt att medverka vid en rättegång om man blivit kallad.

I dagsläget pågår en het diskussion om nämndemännens roll i rättssalen. Tillika en diskussion i USA om jurysystemets plats som rättsskipningsinstitution, då flertalet rättsfall och uttalanden från nämndemän har fått politiker och medborgare att reagera,

vilket lett till att en ny svensk utredning lades fram år 2013 (SOU 2013:49). Diskussionen rör rättssäkerheten för både brottsoffer och åtalade och vissa argumenterar att nämndemannasystemet är en otillräcklig rekryteringsbas och att man måste avskaffa politiska mandat då detta äventyrar domstolens självständighet. Dessutom har forskning föreslagit att både nämndemän och jurymedlemmar är benägna att luta sig mot sin egna subjektiva tolkning av lagen istället för gällande lag. Det har visat sig i vissa fall att irrelevant information och otillåten bevisning som presenterats inför lekmän och jurymedlemmar under domstolsförhandlingar, och som skall bortses, kan få en motsatt effekt och påverka utfallet av domen.

Två parallella studier har genomförts för att på ett djupgående sätt undersöka det svenska nämndemannasystemet och rätten till en säker rättegång. Syftet med uppsatsen har varit att undersöka vilka rättsliga- och psykologiska faktorer hos nämndemän som kan komma att påverka ett domslut och hur detta påverkar rätten till en rättvis rättegång. Vidare behandlar uppsatsen frågan om oskolade nämndemän bidrar till rättsosäkerhet för rättsskipningen och vikten av nämndemän och jury vid en rättegång. Uppsatsen berör även frågan om nämndemannasystemet bör avskaffas och alternativa rättsåtgärder.

Avslutningsvis görs en komparativ analys av nämndemannasystemet och det amerikanska jurysystemet. I analysen knyts samtliga aspekter samman till en prognos av nämndemannasystemets rättsliga- och praktiska relevans och framtid ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

Förord

Till mina blandade känslor att lämna studietiden bakom mig.

Jag vill rikta ett varmt tack till min handledare och Professor Per Ole Träskman som inspirerade mig att skriva min uppsats inom straffrätten. Professor Träskman har hjälpt mig att lyfta fram nya och tänkvärda juridiska aspekter och viljan att granska och öppna ögonen för rättssäkerheten i vårt land. Jag vill även rikta ett stort tack till två av mina amerikanska professorer; Professor John Heilman och Professor Tom Lyon vid University of Southern California där jag avslutade min Master of Law. Utan mina amerikanska professorer hade jag aldrig lyckats nå det djup och den insikt jag erhållit gällande det amerikanska jurysystemet. Jag har genom min möjlighet att få studera vid både Lunds Juridiska Fakultet och University of Southern California fått en djup förståelse för två olika rättssystem och det är en ovärderlig kunskap jag kommer att ha med mig hela livet. Denna kunskap avspeglar sig i min uppsats.

Jag vill rikta ytterligare ett stort tack till mina föräldrar, min inspiration, som gjort det möjligt för mig att läsa juridik vid Lunds Universitet och därefter slutföra min tvååriga Master of Law på en av världens bästa universitet i Kalifornien. Tack mamma som hjälpt mig stort genom att korrekturläsa uppsatsen och komma med utmanande frågor och relevanta artiklar. Tack pappa som peppat när målet känts långt bort. Slutligen vill jag tacka min bästa vän och make Kenny Kane för det outhärliga stödet.

Jag tackar och bockar för mig, för fyra och ett halvt fantastiska år i Lund, för två ännu mer inspirerande år i Kalifornien och till en fenomenal utbildning.

Förkortningar

a.a	Anfört arbete
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Ds (Ju)	Departementsserien (Justitiedepartementet)
Europadomstolen	Den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)
f.	följande sida
f.f.	följande sidor
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätten
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning II
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RF	Regeringsformen (1974:152)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	svensk Juristtidning
TF	Tryckhetsförordningen (1949:105)
UN	United Nations

1. Inledning

1.1 Presentation av ämnet

Rätten till en rättvis rättegång utgör en av våra mest grundläggande mänskliga rättigheter. När samhället straffar en person för brott kan detta ses som den yttersta formen av statlig maktutövning gentemot den enskilde. Att det rättsliga förfarandet blir rättvist mot den enskilde är därför ytterst viktigt, oavsett bakgrund, kön, etnicitet etc.

I Sverige sitter nämndemän och dömer i våra domstolar. Nämndemän, även kallade lekmän, är personer utan någon som helst juridisk skolning, spelar en betydande roll för rättsskipningen. Dessa nämndemän är tillsatta via politiska mandat, vilket vållat kraftiga diskussioner under senare tid. Är det dags att avskaffa nämndemän? Finns det risk att de bidrar till rättsosäkerhet och urholkar förtroendet för rättsskipningen och till vilken grad påverkas brottsoffer och åtalade?

I dagsläget pågår en diskussion om nämndemännens roll i rättssalen. Tillika en diskussion i USA om juryssystemets plats som rättsskipningsinstitution. I rättegångsbalken finns bestämmelser om nämndemännens plats i tingsrätt och hovrätt. I USA skyddas rätten till rättegång med jury av både statliga lagar och den Amerikanska Konstitutionen. Det ursprungliga syftet med nämndemän och jurypool var att skapa en institution som rutinmässigt kallade den vanliga befolkningen till juridiska beslutsprocesser och rättssystemet. En form av ventil som gav gemene man insyn i rättsprocessen och skyddade demokratin. Syftet kvarstår men eftersom rättsprocessen är dynamisk har den utvecklats sedan man först införde nämndemanna- och juryssystemet. Rättssystemet är oerhört komplext och extern påverkan har satt skeppet i gungning. Nämndemännens tid kan vara över.

1.2 Syfte och Frågeställningar

Uppsatsen syftar till att väcka en diskussion och på ett rättsvetenskapligt analysera nämndemännens plats i rättssalen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv vad gäller

brottsoffer och åtalad. En viktig plats i uppsatsen har det amerikanska jurysystemet som jag valt att granska för att få en bredare förståelse för vårt egna svenska system. Syftet är att granska nämndemannasystemet och huruvida dess utformning och nämndemäns agerande kan anses leva upp till de allmänna och enskilda krav på rättssäkerhet som ställs på rättsväsendet samt offentliga personer och domare i ett sådant sammanhang. För att uppnå uppsatsens syfte är två frågeställningar av central vikt:

- 1) *Garanterar det svenska nämndemannasystemet rätten till en säker rättegång eller bör ett annat system införas?*
- 2) *Finns det några brister i rättssäkerheten hos domstolsprocessens aktörer vid brottmål i domstol vad gäller;*
 - *Domstolens handläggning av aktuella mål?*
 - *Nämndemännens roller?*
 - *Domarens roll?*
 - *Lagstiftarens roll?*

Följande underfrågor kommer att granskas och bearbetas i samband med de huvudsakliga frågeställningarna;

- Svenska nämndemän är oskolade i sin bevisvärdering, bidrar detta till rättsosäkerhet för rättsskipningen?
- Vilken roll spelar nämndemännen och jury vid en rättegång?
- Bör nämndemannasystemet avskaffas?
- Bör man ta efter det amerikanska jurysystemet?
- Hur kan vi upprätthålla rättssäkerheten vid våra domstolar?

1.3 Disposition och avgränsningar

Uppsatsen består utöver inledningen av 5 kapitel. För att kunna besvara uppsatsens frågeställningar görs det i första avsnittet ett försök till att identifiera rättssäkerhets- och rättrygghetsbegreppet eftersom detta återknyter till hela uppsatsen. I samma kapitel klagörs gällande rätt; Europakonventionen, Svensk rätt samt den Amerikanska konstitutionella rätten för att introducera läsaren till vilka regler och konventioner som är av bärande vikt för garantin av rätten till en säker rättegång. I

detta avsnitt har jag valt att avgränsa mig till endast den lagstiftning som reglerar rätten till en oavhängig domstol och rättvis rättegång. I kapitel tre görs en djupgående undersökning rörande det svenska nämndemannasystemet. I detta avsnitt redovisas till att börja med generella utgångspunkter samt en historisk tillbakablick av vårt svenska nämndemannasystem, hur det växte fram och hur vår syn på rättssäkerheten har förändrats genom årens lopp. Historiken är kortfattat beskriven och avgränsas till svensk rätt och dess utveckling av nämndemannasystemet. Därefter följer delavsnitt som bland annat behandlar; nämndemannamedverkan i svenska domstolar, rösträtt, sammansättning och domförhet, rekryteringsprocessen samt rättsfallspraxis och statistik. Kapitel tre avslutas med reflektioner och kommentarer. Jag har valt att på ett mer djupgående sätt redovisa den lagstiftning som reglerar rekryterings- och beslutprocessen, detta för att ge en insikt och skapa förståelse för de faktiska bestämmelser som senare kommer att analyseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv och jämföras med det amerikanska jurysystemet. Jag har uteslutande valt att behandla brottmål och fokusera på nämndemännens plats i svensk tingsrätt och hovrätt med utgångspunkt ur ett rättssäkerhetsperspektiv. I kapitel fyra redovisas det anglo-amerikanska jurysystemet med fokus på jurymännens plats i amerikansk domstol. Även detta kapitel inleds med generella utgångspunkter samt en historisk tillbakablick för att introducera läsaren så att denne skall få en större förståelse för rättssystemet. Därefter görs en djupgående undersökning bland annat rörande gällande rätt, jurymedlemmars roll i rättssystemet, rekryteringsprocessen, lämplighetskrav och bevisproblematik utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv och rätten till en säker rättegång. I detta avsnitt har jag avgränsat mig till att granska den del av lagstiftningen som reglerar jurymännens plats i amerikansk domstol samt den anglo-amerikanska federala rätten. Jag har således uteslutit de individuella staternas bestämmelser, vilket innebär att uppsatsen inte är helt uttömmande. För att få en inblick i hur reglerna och domstolsaktörernas agerande ser ut i praktiken redovisas även utredningar och forskningsstudier rörande jurymedlemmars agerande, extern påverkan och bevismetoder. I kapitel fem redovisas analysen. I syfte att försöka ge svar på uppsatsens frågeställningar, ges här en sammanfattning och analys av den teoretiska ram och de åsiktsbildningar som presenterats i tidigare kapitel. I detta avsnitt hålls dessutom en avslutande diskussion där det svenska rättssystemet ställs mot det amerikanska, samt förslag presenteras på hur nuvarande rättssäkerhetsbrister kan och bör avhjälpas i framtiden.

1.4 Metod och Material

En traditionell rättsvetenskaplig metod har i huvudsak använts under arbetets gång. Uppsatsen intar ett kritiskt perspektiv då syftet har varit att avgöra huruvida nämndemannasystemet och jurysystemet tillförsäkrar en rättssäker rättegång, dessutom innehar den även ett rättsutvecklande perspektiv då lösningar och moderniseringsinitiativ presenteras. Källor som utgör gällande rätt för nämndemän, rättegångsbalken och brottsbalken har beaktats. Detta innebär att lagtext, förarbeten och propositioner har använts samt relevant doktrin inom dessa områden. SOU 2013:49 – *”Breddad rekrytering och kvalificerad medverkan”* har varit en byggsten under arbetet med det svenska nämndemannasystemet och har använts för att kunna få en inblick i hur rättsreglerna, domstolsaktörerna agerande och statistik ser ut i praktiken. Under arbetet av den svenska rätten och dess nämndemannasystem har den doktrin som framförallt studerats hämtats från Christian Disens bok – *”Lekmän som domare”*. Förutom arbetet med doktrin, lagstiftning och förarbeten har relevant praxis, internationella konventioner, akademiska artiklar, debattartiklar och nyhetsinslag granskats. Ett fåtal Internetkällor har använts vilka är granskade med omsorg och anses pålitliga. I kapitel två som syftar till att finna definitioner på rättssäkerhetsbegreppet har information inhämtats från internationella konventioner och gällande europeiska principer och begrepp. Vad gäller den historiska återblicken har förarbeten och doktrin legat till grund. Både originalkällor och andrahandskällor från erkända författare har använts.

En traditionell rättsvetenskaplig metod har använts även vad gäller den amerikanska rätten dock med inslag av rättsociologisk metodik. Detta beror på att det amerikanska rättssystemet vilar på en federal statsordning och den primära rättskällan utgörs av prejudikat i samspel med lagar på både delstatlig och federal nivå. Den amerikanska konstitutionen och dess Bill of Rights samt Federal Rules of Evidence är de primära rättskällorna. Förutom detta har rättsfall och doktrin legat till grund för arbetet med det amerikanska jurysystemet samt ett nära arbete med min professor i straffrätt vid University of Southern California. Doktrin som i första hand använts under arbetets gång har hämtats från Wrightsman's; *”Psychology and the Legal System”* skriven av författarna Edie Greene och Kirk Heilbrun. Professorn och författaren Morris B. Hoffmans bok; *“A Trial Judge's Perspective”* har också refererats till. Utöver doktrin

på området har forskning och rättsociologiska utredningar varit stor del av arbetet med jurysystemet.

2. Rätten till en säker rättegång

2.1 Rättssäkerhet

Rättssäkerhetsbegreppet är ett mycket svårdefinierat begrepp med många olika innebörder.¹

Enligt Wikipedia innebär rättssäkerhet: *”att det finns en rättsordning som ger individen skydd mot övergrepp från samhället och andra individer; i denna rättsordning ingår juridisk trygghet och att rättsreglerna tillämpas förutsägbart och effektivt. I dess mest minimala betydelse innebär rättssäkerheten juridisk rättvisa”*.²

Nationalencyklopedin definierar begreppet rättssäkerhet: *”[...] ett land har en lagstiftning och ett system i övrigt som innebär att den enskilde medborgaren har ett skydd mot godtyckliga ingrepp från samhället självt, t.ex. att man inte åtalas eller döms utan tillräcklig bevisning, att man inte döms utan tydligt stöd i lag och att alla medborgare oavsett samhällsställning eller ursprung bedöms på ett likartat sätt. Den enskilde medborgaren är även tillförsäkrad juridisk trygghet för sin person och egendom samt att rättsreglerna ska tillämpas på ett förutsebart och effektivt sätt”*

Rättssäkerheten beskriver det juridiska förhållandet mellan staten och den enskilde medborgaren. Syftet är att alla skall vara skyddade från övergrepp från myndighetspersoner, andra medborgare och av samhället och dessutom säkrade sina friheter. Rättssäkerhet kan uppdelas i två kategorier; formell- och materiell säkerhet där formell säkerhet tar sin utgångspunkt i den traditionella rättssäkerheten, det vill säga, en rättvisaspekt som följer av förutsägbarhetsprincipen. Det innebär att straff och tvångsåtgärder för brott skall vara förutsägbara och följa en enhetlig linje. Materiell rättssäkerhet innebär en etisk och moralisk utgångspunkt i anslutning till rättstillämpningen.

2.2 Rättstrygghet

Rättstrygghet är ett annat relevant begrepp i detta sammanhang och innebär

¹ Frändberg, s. 271

² <http://sv.wikipedia.org/wiki/Rättssäkerhet>

medborgarens säkerhet att få medborgerliga rättigheter tillgodosedda inom rättsväsendet. Rättstrygghet är en förutsättning för demokrati och mot att makthavare, politiker och deras egna intressen utnyttjar rättsväsendet. Till förutsättningar för rättstrygghet räknas bland annat: en misstänkts rätt till advokat, domstols självständighet från politiska organ, åtalets bevisbörda i rättegång, offentlig rättsskipning (offentlighetsprincipen³), skydd mot tortyr, skydd för personlig egendom mot stöld och rättsstridig konfiskation etc.⁴

Det finns olika garantier för den enskildes rättssäkerhet och rättstrygghet och dessa stadgas bland annat i svensk grundlagsstiftning, lagstiftning, internationella konventioner och rättsprinciper. Enligt 2 kap 19 § RF gäller den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna som svensk lag och varken lagar eller föreskrifter får meddelas i strid med detta åtagande.⁵ Legalitetsprincipen stadgas i 2 kap 10 § RF, 1 kap 1 § BrB samt artikel 7 EKMR och utgör en av grundstenarna till garantin för en rättssäker prövning. Denna princip innebär också retroaktivitetsförbud, ett förbud mot analog straff tillämpning och en garanti för lagens förutsebarhet för den enskilde medborgaren.⁶ Ytterligare en viktig princip för rättssäkerheten är offentlighetsprincipen som stadgar att rättegångar skall vara offentliga och ske inom skälig tid, 2 kap 11 § 2 stycket RF, 5 kap 1 § 1 stycket RB samt 2 kap 9 § RF. Rättssäkerhet garanteras också genom domstolarnas självständighet, 11 kap 3 § RF och domarnas oavsättlighet.⁷

2.3 Europakonventionen (EKMR)

2.3.1 Artikel 1 Europakonventionen

Sverige ratificerade den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) den 4 februari 1952. Konventionen och dess tilläggsprotokoll är införlivad i svensk lag genom lagen (1994:1219) om den europeiskakonventionen angående skydd för de mänskliga

³ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Offentlighetsprincipen>

⁴ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Rättstrygghet>

⁵ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna

⁶ Wennberg, s. 19-22

⁷ Domare kan endast skiljas från sin tjänst enligt omständigheter som anges i 11 kap 7 § RF

rättigheterna och de grundläggande friheterna.⁸ Sedan den 1 januari 1995 gäller Europakonventionen som lag i Sverige. 2 kap. 23§ regeringsformen stadgas att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Europakonventionen, vilket ger EKMR en starkare ställning jämfört med en vanlig lag.⁹

Europakonventionen Artikel 1, stadgar att det är upp till konventionsstaterna att se till att individen åtnjuter de fri- och rättigheter som skyddas av konventionen. Stor vikt faller på de individuella staterna som är skyldiga att tillse de internationella reglerna och att de får genomslagskraft på det nationella planet.

2.3.2 Artikel 6 Europakonventionen

I europakonventionens artikel 6 uppställs kriterierna om rätten till en rättvis rättegång och i artikel 6.3 stadgas minimirättigheterna gällande brottsmål.

Enligt artikel 6.1 skall domstolsförfarandet skall uppfylla följande krav:

- ❖ Var och en skall ha rätt till en oberoende och oavhängig domstol
- ❖ Domstolen skall ha inrättats enligt lag
- ❖ Förfarandet skall vara korrekt och rättvist mot den enskilde ("fair hearing")
- ❖ Var och en skall vara berättigad rättvis och offentlig domstolsprövning inom skälig tid.

Artikel 6.2 stadgar den så kallade oskyldighetspresumtionen. Denna innebär att var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts. Denna princip är inte lagfäst i svensk rätt men har sedan länge fått sitt erkännande genom hävd,¹⁰ tillsammans med åklagarens bevisbörda för den misstänktes skuld¹¹ (denna är härledd ur oskyldighetspresumtionen). Europadomstolen har ytterligare klargjort att oskyldighetspresumtionen innebär att:

- ❖ Domstolsledamöterna skall ej ha en förutfattad mening om att den åtalade har begått gärningen
- ❖ Bevisbördan vilar på åklagaren

⁸ United Nations Universal Declaration of Human Rights

⁹ SOU 2008:125, s. 403

¹⁰ Wennberg, s. 21

¹¹ 35 kap 1 § RB

- ❖ Tvivel räknas den åtalade tillgodo
- ❖ Åklagaren har en skyldighet att informera den åtalade om brottsmisstanken så att han eller hon har möjlighet att förbereda och lägga fram sitt försvar¹²

2.4 Rättegångsbalken

Oskyldighetspresumtionen (även kallad objektivitetspresumtionen) uttrycks i 23 kap. 4 § första stycket RB. Lagrummet stadgar att inte endast de omständigheter som talar emot den misstänkte skall beaktas utan även det som talar för honom eller henne. Detta är ett indirekt uttryck för objektivitetsprincipen och faller tillbaka på det objektivitetskrav som riktas mot polis, åklagare och domstolsväsendet. Dessa organ måste förhålla sig opartiska gentemot den misstänkte under utredningen och rättegången. Det stadgas att domstolar och myndigheter i sin verksamhet skall beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Principen att ”hellre fria än fälla” genomsyrar rättegångsbalken och fungerar som garant för medborgarnas rättssäkerhet i brottmålsprocessen.¹³

Vidare stadgas enligt rättegångsbalken 4 kap. 6 och 8 §§ att en person är valbar till nämndeman som är svensk medborgare som inte är underårig, är i konkurstillstånd eller har förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken. Flera ändringar gjordes i och med Prop. 2013/14:169¹⁴ och lag om ändring i rättegångsbalken utfärdades så sent som 8 juli 2014.¹⁵

2.5 The Constitution

Sjätte Amendment (Amendment VI) i United States Constitution är en del av landets Bill of Rights som bland annat reglerar kriminella åtal. Supreme Court of United States har delegerat dessa rättigheter till de individuella staterna genom Due Process Clause genom Fjortonde Amendment. Bill of Rights speglar våra svenska grundlagar samt EKMR och ser till att både brottsoffer och åtalad får sina rättigheter tillgodosedda. Rättegångsproceduren skiljer sig visserligen från vår svenska modell

¹² Barberá, Messegué och Jabardo mot Spanien, Judgment of 6 December 1988, Series A, No. 146, p. 77

¹³ Se JKs rättssäkerhetsprojekt, *Felaktigt dömda*, s. 32-38

¹⁴ Prop. 2013/14:169, bet. 2013/14:JuU32, rskr. 2013/14:391.

¹⁵ SFS 2014:904

men grundprinciperna är detsamma.

Rätten till jury vid rättegång stadgas i Sjätte Amendment. Rätten till jury är dock beroende av graden av brott. Mindre allvarliga brott som stadgar fängelse i högst sex månader täcks inte av kravet på en jury vid rättegång. Genom Fjortonde Amendment har Supreme Court expanderat samma rättighet till de individuella staterna. Vidare stadgar Sjätte Amendment kravet på opartiskhet. Detta har tolkats som ett krav på jurymedlemmarnas objektivitet. Sjätte Amendment och Due Process Clause stadgar följande:

“In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial, by an impartial jury of the State and district wherein the crime shall have been committed, which district shall have been previously ascertained by law, and to be informed of the nature and cause of the accusation; to be confronted with the witnesses against him; to have compulsory process for obtaining witnesses in his favor, and to have the Assistance of Counsel for his defense.”¹⁶

¹⁶ American Constitution, Bill of Rights, Sixth Amendment VI.

3. Nämndemännens plats i rättssalen

3.1 Utgångspunkter

Den allmänna uppfattningen har genom åren varit att nämndemän har en viktig funktion i våra domstolar eftersom de utövar insyn i domstolarna och har inflytande över avgörandena. På så sätt kan de skapa legitimitet och bibehålla förtroendet för rättsväsendet. Den senaste tiden har dock kritiken mot dagens nämndemannasystem varit massiv och Regeringen beslutade därför den 31 maj 2012 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att genomföra en översyn av nämndemannasystemet.¹⁷ Utredningen har kommit med ett antal förslag som presenterats i SOU 2013:49 (*benämns i nedanstående avsnitt som utredningen*). Utgångspunkten för utredningen har varit att skapa ett modernt nämndemannasystem som kan bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna. Utredningen har specifikt haft i uppdrag att granska nämndemännens medverkan i domstolarna och således göra denna mer ändamålsenlig, reformera rekryteringen, föreslå eventuella förändringar av gällande regelverk vad gäller entledigande, avstängning och tjänstgöringsvillkor samt förbättra rekryteringen och grundutbildningen av nämndemän¹⁸.

Utgångspunkten är att nämndemannauppdraget är betydelsefullt ur flera aspekter. Den kanske viktigaste invändningen är att nämndemannen representerar allmänheten i våra domstolar och utövar insyn. Oberoende och oavhängiga domstolar är grundläggande för utvecklade demokratier. Genom att nämndemän utövar insyn i domstolarna och har inflytande över avgörandena skapas legitimitet för domslut och det är också allmänhetens sätt att bevaka att domstolarna står oavhängiga och självständiga i förhållande till myndigheter och organisationer. Utredningen påpekar att nämndemannauppdraget måste utföras av personer som har ett engagemang och tillräckliga insikter samt väljs av folkvalda församlingar som återspeglar sammansättningen av befolkningen i fråga om ålder, kön och etnisk bakgrund.

¹⁷ Se dir. 2012:51. Till särskild utredare förordnades Inger Söderholm.

¹⁸ SOU 2013:49 s. 95

I tingsrätterna deltar nämndemän vid huvudförhandlingar i brottmål, samt i vissa familjemål. Tingsrätten skall om inget annat är stadgat, bestå av en lagfaren domare.¹⁹ I fråga om brottmål är rätten enligt huvudregeln domför med en lagfaren domare och tre nämndemän²⁰. Nämndemän deltar också vid brottmål i hovrätterna och är domför med tre lagfarna domare och två nämndemän.²¹ Även i förvaltningsrätterna förekommer nämndemän och rätten är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. I kammarrätterna förekommer nämndemän endast i enstaka måltyper²². Nämndemännen blir nominerade av de politiska partierna och utses genom val av kommunfullmäktige. Nämndeman kan endast den bli som är svensk medborgare och folkbokförd i kommunen. Den som är underårig eller har förvaltare förordnad för sig kan inte bli vald. Detsamma gäller domare, poliser eller åklagare eller personer med ett annat yrke som innebär att man för talan för någon annan inför domstol. Varje år medverkar 8 300 nämndemän i över 100 000 domstolsavgöranden i Sverige.

3.2 Historisk tillbakablick

Lekmannamedverkan vid de allmänna domstolarna har mycket gamla anor i Sverige. Vår nation samt Finland är de enda europeiska länder som alltid haft lekmannainslag i dömandet utan att ha en jury. Innan kristendomen fick genomslagskraft i Sverige, utövades den rättsskipande makten på landsbygden av folket. Tvister av svårare slag togs upp inför ett ting och till detta tillkallades alla myndiga män i bygden och dessa skulle tillsammans utgöra rätten och utöva rättsskipning.²³ Rättsskipandet var av mycket religiös karaktär.²⁴ Källor visar att den svenska moderna nämnden härstammar från landskapslagarnas tid på 1200-talet och till en början användes nämnden främst som bevismedel då de faktiska bevisen inte ansågs räcka till. Den största skillnaden var att rättsskipningen förflyttades från folket till en mer betydelsefull person; häradshövdingen eller fjärdingshövdingen. Detta förändrades dock med åren och den totala nämnden fick en mer dömande roll, vilket beror på att nämnden blev en permanent del av domstolen.²⁵ Under 1600-talet hade nämnden sin kanske mest viktiga period då 12 nämndemän utsågs permanent av häradshövdingen

¹⁹ 1 kap 3 § Rättegångsbalken

²⁰ 1 kap 3b § Rättegångsbalken, 20 kap 1 § Föräldrabalken

²¹ 2 kap 4 § Rättegångsbalken

²² 12, 13a, 17, 17a, 18 § Lagen om allmänna förvaltningsdomstolar

²³ Uppström, s. 4 och Diesen 1996, s. 107

²⁴ Frense, s. 157

²⁵ Inger, s. 51

för att döma i domstolarna. Att nämnden fick så stort inflytande beror på att adelsmännen år 1549 gavs företräde till positionerna som häradshövdingar. Dock hade de flesta adelsmän ingen anknytning till den härad de var häradshövdingar över och därför delegerades ansvaret till så kallade lagläsare.²⁶ Lagläsarna var ofta inkompetenta vilket ledde till svag maktutövning. Istället fick nämnden större inflytande och gick från en roll som jury och kunskapsbank till rollen som meddomare och bärare av domsmakten. Nämndemännen kunde vid denna tidpunkt med enkel majoritet avlägga dom.²⁷ I och med Karl XI:s begränsning av högadelns inflytande år 1680, begränsades häradshövdingarnas makt ytterligare. Dessutom infördes striktare lagar för lagläsare och kraven på häradshövdingens juridiska skolning blev större. I och med införandet av 1734-års lag reducerades nämndemännens inflytande ytterligare, då kollektiv rösträtt²⁸ infördes och en enig nämnd krävdes för att överrösta häradshövdingen. Enligt 1734-års lag skulle häradshövdingen avgöra målen vid häradsrätten tillsammans med tolv bönder och för lagmansrätterna skulle tolv nämndemän från häradsrätterna delta tillsammans med en lagman²⁹. Under 1800-talet infördes jurysystemet vad gäller tryckfrihetsmål och man övervägde också om man skulle införa jury i allmän domstol, ett propert lagförslag kom dock aldrig att läggas fram. I och med införandet av 1942 års rättegångsbalk minskades nämndemännens antal ner till nio, för att därefter igen minskas ner till fem ledamöter 1971, varav fyra krävdes för domförhet. Samtidigt som man minskade antalet nämndemän vid de allmänna domstolarna så infördes nämndemän vid läns- och skatterätterna och senare vid hovrätt och kammarrätt³⁰. 1983 återinfördes den individuell rösträtt för nämndemän och antalet dömande lekmän sjönk till tre i antalet.

3.3 Tidigare utredningar

Sedan 1970-talet har nämndemännens medverkan i domstolarna varit föremål för diverse utredningar och reformer. En av de viktigaste reformerna genomfördes 1983 då antalet nämndemän i tingsrätt minskade från fem till tre³¹ och då den övre åldersgränsen på 70 år togs bort. Reformen innebar också nämndemännen i

²⁶ Diesen 1996, s. 112, Inger, s. 115

²⁷ Sandelin, s. 78

²⁸ Diesen, 1996, s. 115, Inger, s. 157, Modéer, s. 7-9

²⁹ Diesen, 1996, s. 107ff.

³⁰ SOU 2013:49 s. 103

³¹ Prop. 1982/83:126

tingsrätterna fick individuell rösträtt³². 1987 års förändringar innebar att de nominerade och de väljande organen fick ett lagfäst ansvar att eftersträva att nämndemannakåren blev allsidigt sammansatt med hänsyn till ålder, yrke och kön. Vid domstolsverkets granskning framkom att endast små förändringar skett och att unga och kvinnor var underrepresenterade³³. Domarutredningen granskade under 90-talet själva nämndemannainstitutet och dess rekrytering av nämndemän. Utredningen ansåg redan då att man inte borde utesluta politiskt aktiva från uppdraget som nämndemän med risk att förlora lämpliga personer. Men utredningen hänvisade också till att rekryteringen av nämndemän borde ske mer öppet så att även icke partipolitiska kandidater kunde komma att väljas. Utredningen uteslöt alternativet med slumpmässiga val ur röstlängderna och avtog förslaget om att tvångsrekrytera nämndemän och att rekryteringen bör ske genom en valförsamling³⁴.

Det senaste betänkandet lades fram av Nämndemannakommittén; *Framtidens nämndemän*³⁵, med syfte att nå en mer allsidig rekrytering. Någon grundläggande förändring av valsystemet föreslogs inte utan det som påpekades var att man var tvungen att arbeta mot en mer öppnare rekrytering. Kommittén föreslog därmed att rekryteringen av nämndemän skulle ske genom en s.k. fri kvot. Ett annat förslag var att nämndemän utöver arvudet skulle få ersättning för inkomstförlust vid tjänst i domstolen. Kommitténs förslag om rekrytering från en fri kvot genomfördes inte. Regeringen angav att om inte en allsidig sammansättning avseende ålder, representativitet i förhållande till befolkningen var uppnådd efter senaste valet så skulle regeringen komma att föreslå mer genomgripande förändringar vid rekryteringen av nämndemän³⁶.

3.4 Nämndemannamedverkan i svenska domstolar

Nämndemän deltar i de flesta brottmål i tingsrätt och hovrätt idag. I förvaltningsrätt deltar nämndemän i flertalet mål medan de endast medverkar i mål om omhändertagande i kammarrätt. Nämndemän deltar inte i Högsta Domstolen, Högsta

³² Prop. 1982/83:41

³³ DV rapport 1992:4

³⁴ SOU 1994:99

³⁵ SOU 2002:61

³⁶ Prop. 2005/06:180 s. 25

förvaltningsrätten eller Migrationsöverdomstolen. Enligt domstolsverket tjänstgör 8267 nämndemän i Sveriges domstolar och huvuddelen utgörs i de allmänna domstolarna. Tingsrätten handhar ca 6000 nämndemän och hovrätterna 667 stycken. Deras medverkan i domstolarna har varit föremål för flertalet utredningar och debatter i sociala media. Argument både för och emot nämndemannamedverkan har lyfts fram i dessa utredningar och utredningsgruppen har uppmärksammat ett antal punkter som har redovisats i utredningen.

Insyn och förtroende är ett argument som synliggjorts och som ständigt lyfts fram i allmänna debatter. Av de utredningar som granskats påpekas gång på gång att nämndemannamedverkan bidrar till medborgarnas förtroende för att domstolarnas verksamhet upprätthålls samt tillgodoser gemenmans intresse av insyn i den dömande verksamheten. Insynfunktionen har varit det kanske starkaste argumentet för införandet och bibehållandet av nämndemännen.³⁷ Att nämndemännen bidrar till en demokratisk roll är ett annat argument som diskuteras av utredningen. Dessa lekmän får genom sin insyn en funktion som demokratiska kontrollanter. Utredningen argumenterar; för det fall att rättsordningen skulle komma att utnyttjas för maktanspråk annat än demokratiska, så kan dessa folkvalda domare skydda rättssäkerheten och hindra statsmakten från att använda domstolarna som maktmissbruk.³⁸ Lekmannainflytandet i våra svenska domstolar har alltid betraktats som en viktig garanti för rättssäkerhet. Att vanliga medborgare har kunnat medverka i de allmänna domstolarna har utgjort en garanti mot att regeringen av politiska skäl kunnat utöva påtryckningar på domarmakten. Ett annat legitimt skäl som diskuteras är att lekmännen genom sitt inflytande kunnat skydda klasstillhörighet och nya politiska reformer och trygga parlamentarismen.³⁹

Att nämndemännen skall bidra till att höja kvaliteten på avgörandena och hjälpa domarna att fatta korrekta beslut är ytterligare ett argument som upphöjts i utredningen. Genom lekmännens livserfarenhet, kunskap och kännedom bidrar de till en nyanserad bild som kan vara till nytta vid bedömningen. Dessa allmänt rådande värderingar och kunskap speglar det allmänna rättsmedvetandet. Visst talar dessutom

³⁷ Ds 1996:40, s. 71, Prop. 1975/76:153 s. 35f.

³⁸ SOU 2013:49 s. 116

³⁹ Diesen, 2011 s. 28

för att lekmän i största allmänhet bidrar till person- och ortskännedom. Starka motargument har framförts och Christian Diesen har uttalat att lagar och praxis idag är så utvecklade och komplicerade att tolkningar grundade på det allmänna rättsmedvetandet inte längre kan existera. Rättsmedvetandet uttrycks i gällande rätt och det finns inget utrymme för nämndemännen att avvika från detta rättesnöre.⁴⁰

Utredningen har framfört att lekmanbedömandet lämpar sig bäst vid bevis- och värderingsfrågor och att nämndemännen tillför viktiga synpunkter och argument framförallt vid val av påföljd.⁴¹ Man menar att yrkesdomarens bedömning bör vinna tillförlitlighet genom att prövas mot nämndemannens praktiska erfarenheter trots det faktum att yrkesdomaren har erfarenhet, rutin och skolning vad gäller objektiv bevisvärdering. Argumentet att lekmän ökar kvaliteten på domstolarnas avgöranden kan tyckas kontroversiellt. Det faktum att nämndemän inte är juridiskt skolade bidrar just till rättsosäkerhet och att ”nämndemannadomar” (mål där nämndemännen har bestämt utgången i strid med den lagfarne domarens åsikt) urholkar det allmännas förtroende för rättsväsendet och bidrar till kostsamma överklaganden. Enligt Karnov Nyheter's undersökning från 2012 så ändrade överinstansen de s.k. nämndemannaavgörandena i 61.1% av fallen.

Utredningen anser att nämndemannamedverkan behövs för att upprätthålla förtroendet för domstolarna men att de bör medverka i mål där de kan göra störst nytta och tillföra erfarenhet i rätten. Utredningen anser att deras medverkan bör fordras vid mål som innefattar skälighets- och bevisvärderingar, vilket innebär att mål av enkel beskaffenhet eller alltför komplexa mål bör anvisas yrkesdomare. Utredningen skriver fortsättningsvis att med en mer ändamålsenlig medverkan i mål bör handläggningen av ärenden effektiviseras vilket bidrar till att resurser frigörs som kan användas i andra instanser eller vid utbildning av nämndemän. På så sätt kan ändamålsenlighet och åtgärder stärka förtroendet för nämndemannasystemet. Detta uttalas dock inte utan kritik då det emellertid inte är självklart nämndemännen har allmänhetens förtroende. En förutsättning är nämligen att de som väljs till nämndemän är lämpliga och inger förtroende. Utredningen lyfter fram den allmänna debatt som på senare tid florerat i media och debatten om jäviga nämndemän. Enligt

⁴⁰ Diesen, 2011

⁴¹ Prop. 1996/97:133 s. 42, SOU 2013:49 s. 117

en SIFO - undersökning gjord på uppdrag av Svenska Dagbladet år 2012 så visade den att mindre än hälften, 48 procent, ville behålla nämndemannasystemet och mer än var fjärde svensk ville avskaffa systemet. Anledningen var i första hand att det allmännas förtroende för nämndemannasystemet saknas, i andra hand riktades kritik mot nämndemännens komposition och en mer transparent sammansättning har efterlysts. I tredje hand handlar det om lämplighetsprövningen och av de presumtiva nämndemännen. Det är utifrån dessa utgångspunkter som utredningen har lagt fram sina lagförslag.

3.5 Nämndemäns rösträtt i domstol

Enligt gällande rätt har nämndemän individuell rösträtt och samma regler för röstning gäller i de allmänna domstolarna som i de allmänna förvaltningsdomstolarna.⁴² Vid lika antal röster i brottmål gäller den mening som anses mindre ingripande för den tilltalade och för det fall att ingen av meningarna anses lindrigare gäller den mening som ordföranden biträder. I tvistemål vid lika antal röster gäller ordförandens mening.

Enligt utredningens förslag skall nämndemännen även fortsättningsvis ha individuell rösträtt. Diskussioner har förekommit om det finns anledning att ändra reglerna kring individuell rösträtt och istället införa kollektiv rösträtt. Som argument har framförts att då ärenden oftast är så komplicerade, är det inte rimligt att nämndemän utan juridisk skolning har ett avgörande inflytande över utgången i ett mål. Dock är den övervägande uppfattningen att nämndemän använder sin rösträtt på ett redbart sätt och utredningen ser ingen anledning till att inte behålla den individuella rösträtten för nämndemän.

3.6 Sammansättning och domförhet

Reglerna kring sammansättning och domförhet varierar i under- och överrätter och beroende på om det rör sig om brottmål eller tvistemål eller mål i förvaltningsrätt.

⁴² 29 kap RB, 26 § LAFD

3.6.1 Brottmål i Tingsrätt

Gällande rätt föreskriver att nämndemän skall vara tre till antalet, med en lagfaren domare för att rätten skall vara domför.⁴³ Rätten är dock domför med en lagfaren domare och två nämndemän om en av nämndemännen får förhinder sedan tingsrätten har påbörjat förhandlingen. Om det finns skäl får rätten utöka antalet lagfarna domare med en och antalet nämndemän med en.⁴⁴ Regeln gäller vid såväl förberedande handläggning som avgörande mål. Regeln är obligatorisk och det är inte tillåtet med starkare sammansättning av rätten om det inte finns särskilda regler om detta.

Vid huvudförhandling i mål om brott för vilket inte är föreskrivet strängare straff än böter eller fängelse i högst sex månader är tingsrätten domför utan nämndemän om det inte finns anledning till att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte rör företagsbot⁴⁵. Detta krav innebär att rätten måste göra en förprövning av valet av påföljd. Denna prövning är dock summarisk.⁴⁶ Det påpekas dock i tidigare förarbeten och rättsfall att denna undantagsregel bör tillämpas restriktivt av domstolarna och endast i mål som är relativt okomplicerade.⁴⁷ Vid vissa måltyper skall dock alltid en lagfaren domare och tre nämndemän delta, 13 § lagen 2006:45 om omvandling av fängelse på livstid, vissa frågor som rör påföljd (38 kap. 6 § BrB) gällande skyddstillsyn, ungdomsvård, bestämmande av en ny påföljd enligt 34 kap. 10 § RB, förverkande av villkorligt medgiven frihet och andra åtgärder enligt 34 kap. 4 § BrB. En tingsnotarie eller notariemeriterad beredningsjurist kan bli förordnad att på egen hand handlägga vissa typer av mål, men då måste alltid en nämndeman delta vid avgörandet om handläggandet sker vid huvudförhandling.⁴⁸ I mål som rör ekonomisk brottslighet kan tingsrätten kalla in experter inom ekonomiska och skatterättsliga områden och låta dessa ingå som särskilda ledamöter⁴⁹. Det gäller främst mål som är av särskilt svårt karaktär och där ekonomiska överväganden har väsentlig betydelse. Syftet bakom lagstiftningen är att domstolarna skall kunna bedriva en effektiv process och komma fram till materiellt korrekta domar.⁵⁰

⁴³ 1 kap. 3 och 3b §§ RB

⁴⁴ 1 kap 3b § första stycket RB

⁴⁵ 1 kap. 3b § andra stycket RB

⁴⁶ Prop. 1982/83:41 s. 25

⁴⁷ NJA II 1996 s. 441 och Prop. 1982/83, s. 24

⁴⁸ 18 § Förordning (1996:381) gällande tingsinstruktion

⁴⁹ 1 kap. 8 § första stycket RB

⁵⁰ Prop. 1984/85:178 s. 12 ff.

Då huvudförhandling avslutats skall rätten överlägga och avlägga dom. Det är den lagfarna domarens uppgift att förklara sak- och rättsläget för nämnden, vilket innebär att domaren skall beskriva hur lagen lyder, tolkning av rekvisit, praxis samt bevisfrågor. Bördan ligger alltså på domaren och det är viktigt att denne klargör rättsläget så att skuldfrågan och påföljden på ett rättssäkert vis kan avgöras.⁵¹ Om dom inte kan fastställas på grund av meningsskiljaktigheter skall omröstning ske och den mening som majoriteten av rätten röstat för skall gälla. Om ingen av åsikterna vinner majoritet skall den lindrigaste meningen gälla enligt principen *In dubio mitius*.⁵² Om ingen åsikt anses vara lindrigare än den andra, skall domarordförandes röst gälla.⁵³

Den 3 april 2013 överlämnade straffprocessutredningen sitt betänkande *Brottmålsprocessen*.⁵⁴ Dess uppdrag var att se över brottmålsprocessen och överväga alternativa åtgärder. Straffprocessutredningen har föreslagit att rätten vid huvudförhandling skall vara domför med en lagfaren domare om det inte finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader, skyddstillsyn i förening med fängelse, skyddstillsyn i förening med samhällstjänst om det i domslutet skall anges ett fängelsestraff överstigande sex månader eller slutet ungdomsvård. Straffprocessutredningen föreslår att bestämmelsen i 1 kap. 3b § andra stycket RB tas bort. Straffprocessutredningen har även föreslagit att bestämmelsen om att nämndemän alltid skall delta när notarier avgör mål skall tas bort. Ytterligare ett förslag är att nämndemän inte längre skall medverka i hovrätt.

Utredningen har kommit med förslaget att vid huvudförhandling i tingsrätt skall rätten vara domför med en lagfaren domare om det inte för något av de brott som prövas i målet är föreskrivet svårare straff än fängelse i högst två år. Utredningen anger vidare att då tingsrätten avgör en fråga som avses i 38 kap. 6 § BrB ska rätten vara domför med en lagfaren domare. Om det finns skäl för det skall tingsrätten dock kunna bestå av en lagfaren domare och två nämndemän. Dessutom anges att kravet på att

⁵¹ Diesen 1996, s. 37

⁵² Jacobsson, s. 238

⁵³ 29 kap. 3 § 1 stycket RB

⁵⁴ SOU 2013:17

nämndemän alltid skall delta i avgörandet när en tingsnotarie enligt 18 § tingsrättsinstruktionen handlägger brottmål vid huvudförhandling skall tas bort.⁵⁵

I direktiven till utredningen påpekas att omfattningen av nämndemännens medverkan bör bestämmas genom en avvägning mellan insynskravet och intresset av att domstolarna avgör mål skyndsamt och effektivt. Inget mål bör avgöras av fler domare än som är motiverat i det enskilda fallet. Regeringen har uttalat att det är rimligt att mindre och enklare mål avgörs genom ett snabbt, smidigt och mindre kostsamt förfarande.⁵⁶ Utredningen uttalar i sitt resonemang att behovet av insyn påverkar domstolarna på ett övergripande plan. Det gäller både tillämpning av lagar, bevisvärdering, objektivitetskravet och domstolens förhållningssätt gentemot parterna. Utredningen skriver att detta behov bör kunna tillgodoses även om nämndemännen inte deltar i varje mål. Nämndemännen bör medverka i de mål där de gör mest nytta även ur andra aspekter. Utredningen påstår att nämndemän bör medverka i brottmål av större omfattning där svåra bevisfrågor förekommer och där rätten tillsammans med lekmän tillförs mer erfarenhet och perspektiv. Vad gäller brottmål av enkel beskaffenhet är det inte ändamålsenligt att nämndemän deltar och handläggningen blir enklare med enbart en lagfaren domare.

Utredningen kommer med förslaget att brottets allvar skall vara en lämplig utgångspunkt vad gäller reglerna om rättens sammansättning i brottmål. Det är mer värdefullt att rätten består av fler ledamöter vid allvarligare brottslighet då detta även innebär mer ingripande påföljder för den tilltalade och en starkare sammansättning är av intresse. Utredningen väljer med andra ord att knyta rättens sammansättning till straffskalan för de brott som prövas. Detta innebär bland annat att rätten inte behöver göra någon förprovning av påföljden. Inte heller vara orolig för de problem som kan uppkomma om det under förhandling visar sig att omständigheter gör att påföljden bör skärpas.

En kritisk aspekt är att avgöra var den övre gränsen för ensamdomarkompetens skall gå. Enligt dagens system krävs nämndemän i samtliga brottmål som rätten avgör efter huvudförhandling där en allvarligare påföljd än böter skall dömas ut. Nämndemän

⁵⁵ SOU 2013:49 s. 142

⁵⁶ Prop. 1996/97:133 s. 42

deltar enligt Domstolsverket i nästan alla mål som avgörs efter huvudförhandling.⁵⁷ Enligt Brottsförebyggande rådets kriminalstatistik från 2012, avgjordes ca 71 000 domar med påföljden villkorlig dom i ca 11 000 fall. Dessa mål utgör således en stor grupp av de totala brottmålen. En effekt av de nya domförhetsreglerna bör således resultera i ett färre deltagande av nämndemän då domförhetsregeln är direkt knuten till straffskalan för de brott som prövas.

Brott som rör ringa misshandel, snatteri och ringa narkotika brott skulle därmed kunna avgöras endast av en lagfaren domare. Utredningen bedömer också att gränsen bör sättas högre än fängelse i sex månader. En övre gräns vid högst ett års fängelse skulle inte innebära någon större förändring jämfört med idag eftersom det endast är ett litet antal brott som har denna straffskala. Utredningen lägger fram förslaget att en övre gräns om två år i straffskalan bör vara en väl avvägd lösning då ”två års gränsen” rymmer alla de mål som är av enkel beskaffenhet. Samtidigt så garanteras allmänhetens insyn i verksamheten genom att lekmän deltar i de brottmål som är av mer allvarlig karaktär. Dessutom bidrar de till att prövningen av bevisfrågorna blir mer djupgående. Denna förändring kommer i praktiken att domförhetsregeln kommer träffa mål där straffvärdet motsvarar fängelse mellan en till sex månader. De bevis- och påföljdsfrågor som aktualiseras är återkommande och innebär således att dessa mål bör avkunnas av en ensam domare.⁵⁸ Det bör leda till att tiden för överläggningar kommer att bli väsentligt kortare i de mål där nämndemän inte längre deltar samt gör det praktiskt möjligt att sätta ut enkla brottmål till gemensam häktnings- och huvudförhandling. Utredningens förslag motsvarar den som föreslagits av straffprocessutredningen där påföljdsförslaget från åklagaren reglerar rätten som inte kan döma till svårare påföljd än vad åklagaren yrkat på. Utredningen anser dock att det är mer praktiskt att knyta domförhetsregeln till brottets straffskala samt att göra regeln fakultativ.

Vad gäller ungdomsmål har utredningen diskuterat om den nya domförhetsregeln även skall träffa mål som rör unga lagöverträdare. Enligt lagen om unga

⁵⁷ Domstolsverket: statistiken för tingsrätterna visar att nästan 60 procent av brottmålen avgjordes i sammansättning med nämndemän och att i princip samtliga brottmål (95 procent) avgörs efter huvudförhandling med nämndemän.

⁵⁸ SOU 2013:49, s. 147

lagöverträdare skall dessa mål handläggas av domare med särskild kompetens.⁵⁹ Diskussionen har rört om nämndemän bör medverka i större omfattning i ungdomsmål än i övre brottmål och att ungdomsmål undantas från den föreslagna regeln. Utredningen skriver att det kan finnas en pedagogisk fördel om ungdomar möts av en större sammansättning domare då ungdomar på detta sätt bättre förstår allvaret i situationen. Å andra sidan bör ungdomsmål hanteras skyndsamt och utan att målet tilldrar sig särskild uppmärksamhet. De aspekter som lyfts fram och som talar för ökad nämndemannamedverkan gör sig dock inte mer gällande i ungdomsmål än i andra mål. Därmed bör nämndemän endast medverka i mål som rör mer allvarlig brottslighet och en särregel är inte aktuell.

Utredningen förslår i likhet med straffprocessutredningen att regeln om att nämndemän alltid måste delta när en tingsnotarie handlägger mål bör slopas. Detta går hand i hand med effektiviseringen och att nämndemän endast bör medverka där behovet av insyn är som störst. Speciellt då de mål som avgörs av notarier innefattar mål som inte är kräver särskilt kvalificerande bedömningar. Dessutom får tingsnotarie enligt 18 § tingsrättsinstruktionen utan medverkan av nämndemän avgöra brottmål efter skriftlig handläggning om det för brottet inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader. Förslaget innebär att sista stycket i 18 § tingsrättsinstruktionen tas bort.⁶⁰

3.6.2 Brottmål i Hovrätt

I hovrätten förekommer nämndemän vid huvudförhandling i brottmål och vid en del familjemål. Enligt gällande rätt är domstolen domför med tre lagfarna domare och två nämndemän. För det fall att det inte finns anledning att döma till svårare straff än böter och det inte är fråga om företagsbot är hovrätten domför utan nämndemän.⁶¹ Detsamma gäller äktenskapsmål och mål om underhåll samt vissa mål i föräldrabalken.⁶² Om en lagfaren domare eller en nämndeman fått förhinder sedan förhandling inletts är rätten ändå domför. Däremot får huvudförhandling inte fortsätta om både en lagman och en nämndeman fått förhinder. Enligt förarbetena framgår att

⁵⁹ Lagen 1964:167 om unga lagöverträdare 25 §

⁶⁰ SOU 2013:49, s. 151

⁶¹ 2 kap. 4 § andra stycket RB

⁶² 14 kap. 18 § ÄktB, 20 kap. 1 § FB samt 1 kap. 9 § FB

hovrätten kan agera i förstärkt sammansättning med fyra juristdomare och tre nämndemän men att denna möjlighet bör utnyttjas strikt.⁶³

Straffprocessutredningen har i sin utredning (SOU 2013:17) lagt fram förslaget att nämndemän inte skall medverka i brottmål vid avgörande av mål i hovrätten. Motivet bakom förslaget är att hovrätten är en andra instans med en överprövande funktion. Vidare anfördes att de juridiska bedömningarna är komplicerade och bevisvärderingsfrågorna än mer komplexa. Ytterligare ett argument som lyfts fram är själva omfattningen av målen och att det är svårt att rekrytera nämndemän till mycket tidskrävande huvudförhandlingar. Hovrättens högre arbetsbelastning är ett argument som talar mot nämndemännens fortsatta medverkan då arbetsinsatsen att administrera hanteringen av lekmän ökar i takt med att förhandlingstiden i brottmål ökar. Dessutom anføres i utredningen från straffprocessgruppen att rättegången försvåras av att nämndemän skall ingå i rätten när målet avgörs vid huvudförhandling då planering av domstolsarbetet försvåras då nämndemän är inblandade. Sammantaget anser straffprocessutredningen att förfarandet i hovrätt måste rationaliseras för att mål skall kunna avgöras i tid och att detta behov bör prioriteras framför att nämndemän deltar vid överprövningen. Praktiska och kostnadsmässiga skäl talar mot en fortsatt medverkan av nämndemän i hovrätt.

Utredningen följer straffprocessutredningens förslag om att nämndemän inte längre ska medverka i hovrätten. Nämndemännens medverkan i hovrätterna har varit omdiskuterad och bland annat har Domarutredningen ifrågasatt medverkan i dömandet av lekmän i andra instans. Det anfördes att överrätterna skall ägna sig åt rättsfrågor samt att kritiskt granska underrätternas domar, vilket minskar argumentet för att låta nämndemän medverka. Den allmänna uppfattningen enligt Justitiedepartementet är att nämndemän inte bör medverka i överrätterna med motiveringen att det rör sig om överprövning och inte omprövning.⁶⁴ Vidare har Regeringen i sin proposition ”En modernare rättegång” från 2005 uttalat att hovrättens viktigaste uppgift är att granska de tingsrättsavgörande som överklagats och rätta till möjliga felaktigheter. Dessutom har möjligheten att använda inspelningar av förhör med ljud och bild i rättegångarna, förbättrat möjligheten för hovrätten att

⁶³ Prop. 1975/76:153, s. 52

⁶⁴ SOU 2013:49, s. 188

göra endast en överprövning som kan baseras på samma underlag som tingsrätten utan att behöva upptaga bevisningen på nytt. Skälen till reformen 2005 var just att förskjuta prövningen till tingsrätterna och gagna rättssäkerheten för varje individ. Den tydliga fördelningen mellan tings- och hovrätt är ändamålsenlig och detta förtydligades i uppföljningen till ”En modernare rättegång” från 2012.⁶⁵ Med bakgrund av detta har utredningen föreslagit att nämndemän även i fortsättningen skall delta vid brottsmål i tingsrätterna dock inte i hovrätterna. Därmed tillgodogörs kravet på god insyn samt offentlighetsprincipen. Utredningen bedömer således insynbehovet tillgodoses genom nämndemännens medverkan i tingsrätt och att en medverkan i hovrätt inte är ändamålsenlig.

3.7 Vem är lämplig nämndeman?

Vem som är lämplig nämndeman har varit hjärtefrågan under arbetets gång. Att kunna fastställa lämpliga nämndemän är av vital betydelse för vår rättssäkerhet och fungerar som garant mot att åtalade och offer behandlas orättvist.

3.7.1 Nuvarande reglering

*”Endast den som med hänsyn till omdömesförmåga, laglydnad, självständighet och övriga omständigheter är lämplig och bör utnämnas till nämndeman.”*⁶⁶ Det så kallade lämplighetskravet infördes år 2006. I själva betänkandet som ledde fram till propositionen anfördes av flera instanser och kommittéer att det kunde tyckas inkonsekvent att det i lag fanns en beskrivning av de specifika egenskaper en juryman förväntas inneha men att så inte fanns för nämndemän. Dels ansåg man att ett minimikrav kunde förväntas vad gäller lekmän då en sådan bestämmelse enligt nämndemannakommitten kunde verka statushöjande.⁶⁷ Vidare ansåg kommittén att man genom att införa en lämplighetsbeskrivning skulle klargöra att personer som hyste extrema åsikter i strid med grundläggande rättsprinciper, inte skulle anförtros uppdrag. Utgångspunkten ansågs vara en person vars medverkan i den dömande verksamheten bedömdes kunna skada allmänheten förtroende, inte valdes till nämndeman. En person som tidigare gjort sig skyldig till brott som inte var bagatellartat, var försatt i konkurs, meddelats näringsförbud, eller påförts skattetillägg

⁶⁵ SOU 2012:93

⁶⁶ 4 kap. 6 § tredje stycket RB och 20 § fjärde stycket LAFD

⁶⁷ SOU 2002:61, s. 176 ff.

kunde innebära att denne inte ansågs lämplig enligt nämndemannakommittén. Det kunde även gälla fall där en nämndeman upprepade gånger uteblivit, somnat under förhandling, kommit för sent eller där en nämndeman vägrat döma enligt rådande praxis eller gällande rätt. Ytterligare olämpligt beteende ansågs vara då en nämndeman inte rättade sig efter tillsägelser eller vägrade ändra på ett olämpligt beteende. Regeringen anmärkte att det låg på valförsamlingarna att endast välja personer som var lämpade för uppdraget samtidigt som de politiska partiernas rekryteringsarbete skulle breddas med ett lämplighetskrav som utgångspunkt. Regeringen ansåg att detta kunde tjäna som ändamålsenligt. Kommittén kom med ett förslag om införandet av en skyldighet för nämndemannakandidater att upplysa om sådana förhållanden som kunde antas påverka uppdraget. Regeringen avstyrkte detta förslag och argumenterade att det genom ett lagfäst lämplighetskrav samt regler om entledigande och avstängning skulle försäkras att endast lämpliga personer valds till nämndemän.⁶⁸

3.7.2 Överväganden och förslag

Den nya förändringen innebär att endast den som är lämplig får utses till nämndeman. För att detta syfte skall uppfyllas måste de personer som verkar som nämndemän själva vara förtroendegivande. Ledfyren bör således vara att endast personer som kan förväntas bidra till att allmänhetens förtroende för rättsskipningen förstärks. Lämplighetskraven måste ställas mot principerna om lekmannainflytande och om nämndemännens roll som representanter i rättsskipningen. Därmed bör lämplighetskraven inte sättas så högt eller vara utformade så att uppdraget görs till ett elituppdrag som kräver särskilda kvalifikationer.

Utredningen framför att en lämplig nämndeman är den som; *har ett gott omdöme, är engagerad i samhällsfrågor, har förmåga att tillgodogöra sig information, är självständig, redbar, kan hantera angelägenheter av ekonomisk natur samt visar öppenhet och nyfikenhet.*⁶⁹ Kravet på förmåga att tillgodogöra sig information syftar till att personen i fråga måste förstå framlagd fakta och dra slutsatser samt kunskaper i det svenska språket. Vad gäller redbarhet syftar detta krav på att en nämndeman skall vara en god förebild i fråga om laglydnad. Omständigheter som kan grunda

⁶⁸ SOU 2013:49, s. 198

⁶⁹ SOU 2013:49, s. 207ff.

olämplighet har lagts fram av utredningen och redogörs nedan. Det skall påpekas att lämplighetsprövning skall göras i varje enskilt fall.

- Kraven på laglydnad bör ställas högt. En person som har dömts för brott för vilket fängelse är stadgat skall sättas i fråga även om påföljden för brottet blivit endast böter. En allsidig bedömning bör göras. Likväl om personen ifråga gjort sig skyldig till flera bötesbrott.

- Oordnade ekonomiska förhållanden är ytterligare en faktor. En person med stora betalningssvårigheter bör sättas i fråga, alternativt har varit föremål för exekutiva åtgärder.

- Sviktande koncentrationsförmåga eller bristande språkkunskaper kan utgöra grund för olämplighet. Personer som agerar eller agerat omdömeslöst bör inte komma ifråga för nämndemannauppdrag.

3.7.3 Utformningen av lämplighetskravet

Enligt gällande rätt bör den utses som med hänsyn till omdömesförmåga, självständighet, laglydnad och övriga omständigheter är lämpad för uppdraget. Det nya förslaget innebär att lämplighetskravet görs obligatoriskt och att de väljande organen skall ansvara för prövningen då domstolarna endast prövar lämplighetsfrågan med avseende på uppgifter om brott. Kommuner och landsting bör därmed göra en lämplighetsprövning för varje enskilt fall. Rekviritet *får* byts ut mot *bör*.⁷⁰ Dessutom lägger utredningen fram som förslag att konkursfrihet skall införas som ett behörighetskrav för nämndemän precis för vad som gäller för lagfarna domare, såväl ordinarie som icke ordinarie.

3.8 Rekrytering och val av nämndemän

Vilka vedertagna metoder används idag för att välja representativa nämndemän? Hur kan Sverige genom kompetent rekrytering se till att rättsväsendet förstärks och garanterar rättssäkerhet?

⁷⁰ SOU 2013:49, s. 210 ff.

3.8.1 Valmetoden

Det finns två vedertagna metoder för att utse lekmän i domstol. I Sverige och de övriga nordiska länderna används den så kallade *valmetoden* som innebär att nämndemän väljs utav en politisk församling eller ett organ. Den andra är *lottningsmetoden* som bland annat tillämpas i USA. Den svenska valmetoden har använts sedan 1863 och skett genom en folkvald och politisk församling

Regeringen eller den myndighet som regeringen delegerat ansvaret till skall bestämma hur många nämndemän det skall finnas i varje domsaga och i varje hovrättsdomkrets.⁷¹

Nämndemän utses genom val av kommunfullmäktige eller landstingsfullmäktige det är då allmänna val hålls och väljs för fyra år i taget.⁷² Nämndemän i kommunfullmäktige väljs av kommunfullmäktige, nämndemän i hovrätt väljs av landstingsfullmäktige.⁷³ Tidigare valdes nämndemän genom majoritetsval men sedan 1970-talet utses nämndemännen genom proportionella val.⁷⁴ Utredningen påpekar att uppdraget som nämndemän är ett statligt förtroendeuppdrag som inte är av politisk natur men det är ytterst sällsynt att partierna nominerar någon som inte är politiskt aktiv. Nämndemännen utses på förslag av i valförsamlingen företrädde politiska partierna och ur denna grupp väljs det antal nämndemän som motsvarar partiets andel i föregående val. Det ställs inga formella kunskapskrav på lekmän och den enda nuvarande tröskeln som de nominerande organen behöver ta hänsyn till, är kravet på allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, yrke och etnisk bakgrund⁷⁵ samt att personen "(...) med hänsyn till sitt omdöme och sin livserfarenhet är lämpad att tjänstgöra som meddomare." Regeln innebär en skyldighet för de väljande organen att sträva efter representativitet och nämndemän som inte är juridiskt bildade.⁷⁶

Den kan utnämnas till nämndeman som är svensk medborgare, inte har förvaltare eller är underårig. Vidare krävs att personen ifråga är folkbokförd i kommunen eller länet

⁷¹ 1 kap 4 § RB, 2 kap 4b § RB

⁷² 4 kap 5 § RB, 4 kap 8 § RB

⁷³ 4 kap 7 § 1 och 2 stycket RB

⁷⁴ 4 kap. 7 § tredje stycket RB och 19 § andra stycket LAFD

⁷⁵ 4 kap. 7 § 4 stycket RB, 19§ LAFD

⁷⁶ Prop. 1982/83:126, s.18

som hör till tingsrätten eller hovrätten. Lagfarna domare, åklagare, advokater, polismän eller andra som har till uppgift att föra talan inför domstol, får inte utses till nämndemän.⁷⁷ Detta gäller även anställd vid skatteverket eller länsstyrelse. Personliga egenskaper som en nämndeman bör besitta är: självständighet, omdömesförmåga, laglydnad och övriga omständigheter som är lämpliga för uppdraget.⁷⁸ Nämndemän måste avlägga domared⁷⁹ precis som ordinarie domare och uppdragstiden gäller för fyra år. Den som fyllt sextio år är inte skyldig att ta emot uppdrag som nämndeman och kan avgå.⁸⁰

3.8.2 Lottningsmetoden

Lottningsmetoden är ett alternativ till det nuvarande valsystemet. Nämndemän väljs då genom slumpvisa urval ur röstlängderna. Detta system används i USA för att utse den jury som skall medverka vid ett mål. (Se redovisning nedan). Fördel med lottningsmetoden är möjligheten att uppnå en representativ nämndemannakår som speglar befolkningen. Utredningen har i sin rapport övervägt om denna metod skulle vara mer fördelaktig men argumenterar att ett lottningssystem medför stora svårigheter vad gäller möjligheten att kontrollera kandidaternas lämplighet samt att det inte är lämpligt att rekrytera icke frivilliga personer.

Ett annat förslag som utredningen tar upp i sin rapport är om man bör inrätta ett särskilt valsystem för val av nämndemän. Ett sådant system skulle vara av ren opolitisk karaktär. Utredningen påpekar dock att ett sådant system skulle vara förenat med praktiska nackdelar och att det inte är realistiskt att skapa ett valsystem endast för detta.

Utredningen har diskuterat om det skulle vara möjligt att införa ett system som är administrerat av länsstyrelserna. Valorganet skulle därmed inte ha någon koppling till de politiska partierna. Dessutom är länsstyrelserna rikstäckande. Nackdelen är, enligt utredningen att en demokratisk förankring icke uppfylls och att nämndemännen på så vis inte ses som allmänhetens förlängda arm.

⁷⁷ 11 kap. 7 § FB samt <http://www.hogstodomstolen.se/om-sveriges-domstolar/arbete-i-sverigesdomstolar/arbetsomraden/namndeman/vem-kan-bli-namndeman/>.

⁷⁸ 4 kap. 6 § 3 stycket RB

⁷⁹ 4 kap. 11 § RB

⁸⁰ 4 kap. 8 § RB, 21 § LAFD

En annan tänkbar ordning som kommer på tal är om en särskild nämnd som utser nämndemän skall inrättas som alternativ. Exempelvis är det Domarnämnden som utser de särskilda ledamöterna i mark- och miljödomstolarna. Det har nyligen lagts fram ett nytt lagförslag från regeringen om att ansvaret att förordna särskilda ledamöter till förvaltningsdomstolarna och ekonomiska experter skall skötas av Domarnämnden.⁸¹ Bör även nämndemän utses av en speciell nämnd? Utredningen förkastar detta förslag i sin rapport då detta system, enligt dem, saknar demokratisk förankring.

Trots flertalet förslag att utse nämndemän på annat sätt anser utredningen att nämndemän även fortsättningsvis skall väljas av kommun- och landstingsfullmäktige. Man anser att det nuvarande valsystemet med de folkvalda församlingarna har en stark förankring och bör behållas. Utredningen argumenterar att medborgarna har inflytande över valförsamlingarnas sammansättning och kan därmed säkerställa att nämndemännen är allmänhetens representanter i domstolarna, vilket går förlorat om man väljer ett annat system.

Den främsta invändningen som yttrats mot utredningens förslag är att med nuvarande system riskerar nämndemannauppdraget att framstå som ett politiskt uppdrag. Frågan har uppmärksammats både i svensk media och internationellt i samband med att Sverige begärde Wikileaksgrundaren Julian Assange utlämnad till Sverige. Vid detta tillfälle ifrågasattes det svenska rättssystemet mot bakgrund av hur nämndemän utses. Kritik på denna punkt har framförts vid flertalet tillfällen tidigare. Redan år 1992 i rättsfallet Holm mot Sverige⁸² fann Europadomstolen att Holm inte fått en oavhängig och opartisk rättegång. Med sju röster mot två fann domstolen att Holms rättigheter enligt Artikel 6 hade kränkts. Fallet rörde ett svensk tryckfrihetsmål under medverkan av jury där Holm, i en bok skriven av Sven-Olov Hansson och utgiven av Tidens Förlag, blivit utpekad som högerextremist på grund av hans samröre med organisationen Contra⁸³, vars syfte var att granska kommunistregimer och Sveriges socialdemokratiska parti (SAP). Huvudägare till tidskriften Tidens Förlag var socialdemokraterna där Hansson varit anställd. Holm väckte enskilt åtal mot Hansson

⁸¹ Prop. 2012/13:45

⁸² Holm mot Sverige, Dom 1993-11-25, Serie A, Vol. 270 A

⁸³ Se: [http://en.wikipedia.org/wiki/Democratic_Alliance_\(Sweden\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Democratic_Alliance_(Sweden))

och Tidens Förlag för grovt förtal och begärde att saken skulle prövas av tryckfrihetsjury. I den jury som skulle pröva målet fanns fem personer som var medlemmar i SAP. Holm väckte jävsinvändning mot dessa jurymedlemmar men utan framgång. Juryn friade Hansson och Holms talan ogillades därför. Holm var förhindrad att överklaga beslutet då överrätterna var bundna av juryns dom och därför vände sig Holm till Europadomstolen där han gjorde gällande att hans sak inte hade prövats av en oavhängig domstol. Europadomstolen gav Holm rätt. Enligt Europadomstolen innebär det svenska systemet och dess sätt att välja jurymedlemmar i sig, en kränkning av Art 6 i Europakonventionen.

Redan ett halvår efter domen kom domarutredningen med ett förslag⁸⁴ till ändring av tryckfrihetsförordningen med anledning av domen. Förslaget behandlade frågan om Högsta Domstolen skulle ha rätt att avgöra om ett mål skulle prövas utan tryckfrihetsjury om medverkan av jury kunde uppfattas stå i strid med kravet på en oavhängig och opartisk prövning. Utredningens lösning på problemet är att domstolarna i framtiden måste iakttä ovannämnda fall i sina jävsbedömningar. Att jurymedlemmar skulle vara jäviga men åt andra hållet (partipolitiskt sett), avvisas då Europadomstolen dom inte bör tolkas så att endast jurymännens politiska hemvist är avgörande. I fallet Holm fanns ytterligare omständigheter mellan juryledamöterna och den tilltalade.

3.8.3 Reformförslag

Mot bakgrund av att det svenska rättssystemet har ifrågasatts, uttalar utredningen att det rör sig om ett allvarligt förtroendeproblem om det uppfattas som att domstolarna inte är fristående från det politiska systemet. Detta måste beaktas och som konsekvens har utredningen kommit med ett antal lagförslag och åtgärder för att tydliggöra att uppdraget inte är av politisk karaktär. Utredningen vill införa en fri kvot till vilken alla kan ansöka eller nominera andra till nämndemannauppdrag. Med andra ord skall nämndemannakandidater inte längre vara förbehållen de politiska partierna. Dock bör partierna få behålla rätten att nominera kandidater. Som anføres av utredningen har Miljöpartiet visat att det är möjligt att bredda rekryteringen utanför partikretsarna samt åstadkomma förnyring. En kombination av partisystem plus en fri kvot kan

⁸⁴ SOU 1994:99

vara en möjlighet att bredda rekryteringen och sänka medelåldern. Utredningen understryker att genom att bredda rekryteringsbasen än de politiska så tydliggörs att uppdraget inte är av politisk karaktär.

Det har lagts fram ett förslag om även föreningar och frivilligorganisationer skall få nominera nämndemän. Kritik både för och emot förslaget har framkommit. Argument mot detta har anförts med skäl att det finns risk att dessa kandidater anser sig representera de organisationer som nominerat dem. Ett exempel skulle vara organisationer som har fokus på frågor inom rättsväsendet såsom brottsoffermyndigheten eller flyktingorganisationer. Opponenterna mot förslaget menar också att jävsituationer är mycket mer troliga om föreningar skulle få möjlighet att nominera. Å andra sidan är detta inte ett starkt argument då även lagfarna domare blir jäviga på grund av engagemang eller medlemskap i en organisation. Eller då partierna rekryterar kandidater från sina egna medlemmar då dessa personer många gånger har politiska förtroendeuppdrag. Ett tydligt exempel på detta är det omfattande rättsfallet i Södertälje från år 2012.⁸⁵ Hovrätten fann att en nämndeman som deltagit i ett mål om narkotikabrott varit jävig eftersom nämndemannen samtidigt med sitt uppdrag som nämndeman i tingsrätten varit ordförande i polisstyrelsen i Södertälje. Detta ledde till att domarna mot 18 personer undanröjdes och målet tas om på nytt enligt beslut av Svea hovrätt. Den nämndeman som alltså utpekats som jävig satt i kommunens polisenämnd och i nämnden fanns det redan, innan rättegången inleddes, en uppfattning om att det fanns ett "Södertäljenätverk". Hovrätten skriver i sitt beslut att nämndemannen "inte stått helt fri från de bedömningar som polisen redovisat om sina insatser" och alltså var partisk redan innan rättegången startade. Målet rörde ett tjugotal åtalade. Av dessa dömdes sexton till fängelsestraff, två till slutet ungdomsvård, två frikändes. Den huvudmisstänkte i Södertälje syndikatet dömdes till livstidsfängelse med anstiftan till mord, olaga hot och olaga tvång samt människorov. Den huvudmisstänkte krävde att målet skulle tas om då han ansåg att en av nämndemännen varit jävig. Kritiken mot att ta om hela rättegången har varit massiv. Omkring 50 personer vittnade under rättegången samt att hotbilden mot både åklagare och vittnen har varit enorm till följd av ett högt säkerhetspådrag. Hotbilden ansågs vara så stor mot vittnen att flertalet vittnade via länk, andra maskerade i rättssalen.

⁸⁵ Svea Hovrätt, Mål nr B-9331-12, 2013-01-18

Enligt svenska dagbladet landade den totala rättegångskostnaden på 24 miljoner kronor.

Med nämnda utgångspunkt lägger utredningen fram förslaget att minst hälften av nämndemännen ska om möjligt väljas från den grupp av kandidater som inte nominerats av ett politiskt parti företrätt i fullmäktige, så kallad fri kvot. Denna kvot skall väljas genom majoritetsval och genom en lagfäst skyldighet för fullmäktige att välja en denna andel av nämndemännen från de nomineringar som inte kommer från de politiska partierna. Utredningen bedömer att med en lösning som denna, skulle de politiska partierna inte längre vara särbehandlade vilket inger positivt förtroende för nämndemannasystemet. Enligt utredningens bedömning finns det dessutom tillräckligt stort utrymme att rekrytera personer till den fria kvoten. Nämndemannakåren kommer med det nya förslaget minska från 8300 nämndemän till 5200 nämndemän samtidigt som de politiska partierna behåller sin nomineringsrätt vilket i sin tur innebär att minst hälften av nämndemannaplatserna är tryggade. Resterande del från den fria kvoten är personer som kan tänka sig att kandidera utan att knyta denna kandidatur till ett politiskt parti. För att regeln skall få avsedd effekt måste därmed minst hälften av nämndemännen väljas utanför de partipolitiska kretsarna. Vidare bedömer utredningen att beredningen av val till nämndemän skall ligga kvar på kommunerna och landstingen.

3.9 Entledigande och avstängning

Enligt gällande rätt skall en nämndeman som begått brott eller på annat sätt visat sig uppenbarligen olämplig entledigas av den domstol där han eller hon tjänstgjort.⁸⁶ Domstolen får entlediga nämndemän som visat giltigt hinder. Den som fyllt sextio år får avgå som nämndeman utan giltigt hinder. Reglerna gällande entledigande och avstängning på grund av olämplighet infördes år 2006 genom proposition 2005/06:180. En rättslig reglering infördes där entledigande och avstängning av nämndemän som visat sig uppenbart olämpliga för uppdraget var nödvändigt. Regeringen anförde i sin proposition: *”avsikten med att införa en regel om entledigande av nämndemän är att kunna vidta ändamålsenliga åtgärder mot en nämndeman vars medverkan i den dömande verksamheten riskerar att skada*

⁸⁶ 4 kap. 8 § andra stycket RB och 21 § andra stycket LAFD

allmänhetens förtroende för rättsskipningen. Vid utformningen av en sådan regel måste man beakta det förhållandet att en nämndeman som deltar i den dömande verksamheten är en självständig domare som liksom en juristdomare har individuell rösträtt. Misstanke får inte ens uppkomma om att en nämndeman entledigas för att han eller hon uppfattas som misshaglig. På grund av det anförda anser regeringen att grunderna för entledigande av nämndemän bör utformas med utgångspunkt från vad som gäller ordinarie domare”⁸⁷ Även vid utformningen av regeln om grunderna för avstängning ansåg regeringen att vad som gäller för juristdomare bör gälla även för nämndemän där det avgörande bör vara om nämndemannens medverkan i den dömande verksamheten kan tänkas skada allmänhetens förtroende för domstolen. Vidare uttalade regeringen i samma proposition att genom ett lagfäst krav för nämndemän skapades garantier för att endast lämpliga personer skulle komma att tjänstgöra som lekmän.

3.9.1 Praxis från domstolarna

I ett rättsfall från 2011, Värmlands tingsrätt, entledigades nämndemannen E.T.J. från sitt uppdrag som nämndeman. Motiveringen bakom beslutet föranleddes genom att nämndemannen i fråga gjort vissa uttalanden om personer med judisk härkomst (uttalanden om att förintelsen aldrig inträffat/”bör tas med en nypa salt”) samt uttalanden om homosexuella. I öppet uttryck i media gav E.T.J. uttryck för att han inte delade grundläggande värderingar om alla människors lika värde. Genom sina uttalanden visade han sig uppenbart olämplig för sitt uppdrag som nämndeman. E.T.J. överklagade dock tingsrättens beslut och anförde att politiska åsikter ligger i sakens natur och dessa skall kunna uttryckas offentligt enligt yttrandefrihetens grunder och lagar. Överklagandenämnden konstaterade i sina skäl att regeringsformens skydd för yttrandefrihet innebär att myndigheter inte kan ingripa mot en enskild för att denne yttrat sig i massmedier eller gett uttryck för en uppfattning. Dock uttryckte nämnden att det finns situationer där det med hänsyn till omständigheterna anses godtagbart att vidta åtgärder mot en enskild i samband med att någon utnyttjat sin yttrandefrihet. Det gäller även ordinarie domares yttrandefrihet som måste anpassas till kraven på domstols oavhängighet. Detsamma bör gälla nämndemän. Trots detta ansåg överklagandenämnden att de uttalanden som gjorts i media av E.T.J. kunde tolkas på

⁸⁷ Prop. 2005/06:180 s.39

olika sätt samt att det inte framkommit någonting som talade för att ETJ delade de åsikter som förekommit på internet, trots att dessa sidor länkats till hans personliga e-post. Nämnden menade att uttalandena saknade samband med E.T.Js uppdrag som nämndeman och de uttalanden som framgått i media inte kunde medföra att det skulle anses risk för att E.T.J i sitt uppdrag inte skulle kunna respektera människors lika värde. Mot denna bakgrund ansågs det inte finnas tillräckliga skäl att entlediga E.T.J.⁸⁸

I ett annat rättsfall från Värmlands tingsrätt entledigades nämndemannen SS från sitt uppdrag med motiveringen att SS vid flera och upprepade tillfällen uteblivit samt kommit försent till sitt tjänstgöringsuppdrag vid tingsrätten. Överklagandenämnden hänvisade till förarbetsuttalandena att domstolen förutsattes i första hand ta kontakt med nämndemannen i fråga och påtala vad som funnits olämpligt i hans beteende. Först därefter finns det skäl att entlediga en nämndeman om det visar sig att denne inte förmått rätta sig efter tillsägelser. Mot denna bakgrund fann överklagandenämnden att det inte förelåg skäl att entlediga SS från uppdraget.⁸⁹

I ett rättsfall från Luleå tingsrätt beslutade rätten att stänga av nämndemannen S.H. i avvaktan på att hans entledigande skulle avgöras. Diskussion om entledigande hade uppkommit på grund av att nämndemannen S.H. i ett mål gällande grov kvinnofridskränkning, uppmanat målsägande att ta tillbaka sina uppgifter som hon lämnat till polisen. Dessutom uppmanade S.H. målsäganden att ange uppgifter om att det hela var ett skämt och att S.H. skulle garantera att den misstänkte aldrig mer skulle skada målsäganden. S.H. överklagade tingsrättens beslut men överklagandenämnden fann att tingsrätten haft fog för sitt beslut att stänga av S.H. från tjänstgöring i avvaktan på att frågan om entledigande skulle avgöras.⁹⁰ I samma mål tillkom senare uppgifter om S.H. från en polisman som bekräftade uppgifterna om S.H. som tidigare framkommit under besöket på polisstationen. Tingsrätten fann att nämndemannen visat bristande omdöme och likgiltig inför grundläggande principer och lagar. Tingsrätten entledigade därför S.H. från sitt uppdrag. S.H. valde att överklaga tingsrättens beslut och åberopade en skrivelse från en tolk som varit

⁸⁸ Värmlands tingsrätt, Dnr 24-2011-2, Beslut 2011-04-08

⁸⁹ Värmlands tingsrätt, Dnr 24-2011-3, Beslut 2011-10-25

⁹⁰ Luleå tingsrätt, Dnr 24-2012-5, Beslut 2012-06-19

närvarande på polisstationen där tolken skulle intyga att det rörde sig om ett missförstånd. Överklagandenämnden valde dock att följa tingsrättens beslut och ansåg att nämndemannen agerat partiskt och påstridigt för den misstänktes räkning och mot denna bakgrund skulle S.H.'s medverkan i en dömande verksamhet anses riskera att skada allmänhetens förtroende vid fortsatt tillträde. S.H. hade visat sig uppenbart olämplig som nämndeman.⁹¹

Förvaltningsrätten i Göteborg valde att inte stänga av en nämndeman från sitt uppdrag trots att denne i flera blogginlägg gjort uttalanden med ett islam- och främlingsfientligt budskap. Nämndemannen uttryckte ånger över sitt beteende och förklarade att bloggen där uttalandena gjorts var avstängd och att nämndemannen lovade att fortsättningsvis döma enligt lag. Mot denna bakgrund ansåg förvaltningsdomstolen att nämndemannen inte visat sig uppenbart olämplig.⁹²

Malmö tingsrätt avstängde nämndemannen C.E. då denne vid upprepade tillfällen uteblivit från möten, förhandlingar samt uppträtt olämpligt i förhandlingssalen genom att ifrågasätta ordförandens beslut och ställt egna frågor till parterna. Trots tillsägning uteblev C.E. från förhandlingar utan given notifikation. Mot denna bakgrund menade tingsrätten att nämndemannens beteende allvarligt kunde skada allmänhetens förtroende och valde därmed att stänga av honom som nämndeman.⁹³

3.9.2 Giltigt hinder

Utredningen föreslår: ”En nämndeman skall kunna entledigas på egen begäran om han eller hon har skäl för det”. Rekvisitet giltigt hinder är avgörande och skall enligt utredningen samt förarbeten tolkas och tillämpas så att ovilja att åta sig nämndemannauppdrag i praktiken anses som ett giltigt hinder. Domstolen får alltså entlediga en nämndeman som visar giltigt hinder och en nämndeman inte utan giltigt hinder kan entledigas på egen hand. Giltigt hinder kan röra familjeskäl eller personliga skäl. Utredningens uppfattning är att rekvisitet giltigt hinder är bra och bör behållas.

⁹¹ Hovrätten för övre Norrland, Dnr 24-2013-1, Beslut 2013-02-01

⁹² Förvaltningsrätten Göteborg, promemoria den 3 augusti 2011, Dnr 2011/299

⁹³ Malmö tingsrätt, Beslut 2011-09-19, Dnr 2011/450

3.9.3 Olämplighet

Enligt utredningens förslag skall det krävas mindre enligt den nya lagstiftningen för att entlediga olämpliga nämndemän. Det skall vara tillräckligt att en nämndeman är olämplig för att han eller hon skall kunna entledigas. Rekvisitet uppenbart olämplig skall därmed tas bort. Utgångspunkten är 4 kap. 8§ andra stycket RB och 21 § andra stycket LAFD för vad som gäller ordinarie domare i fråga om skiljande från anställning. Att detsamma bör gälla även för nämndemän beror på att en nämndeman som deltar i dömande verksamhet anses vara en självständig domare. Lagfarna domare och nämndemän har i stort sett samma inflytande i avgörandet av mål där nämndemän deltar. Visserligen har den ordinarie domaren professionell kompetens och större inflytande än den enskilde nämndemannen men rösterna väger dock lika. Vilket är en viktig aspekt i sammanhanget. Att nämndemän under en mandatperiod garanteras samma säkerhet i sitt arbete som en ordinarie domare har i sin anställning faller tillbaka på rösträtten och det ansvar som följer med den som talar. Domarens anställningsskydd utgör en viktig rättssäkerhetsgaranti och går hand i hand med oavhängighet och självständighet. I förarbetena talas det om skyddet för den allmänna rättssäkerheten och inte för den enskilde. Dock föreligger flertalet argument som talar för att nämndemän ifråga om entledigande respektive avskedande inte skall vara likställda ordinarie juristdomare. Utredningen kommer också till den slutsats att med det nya lagförslaget skall det vara lättare att entlediga en olämplig nämndeman och att det nuvarande kravet ”uppenbart olämplig” skall tas bort.

3.9.4 Entledigande

En nämndeman som skadar förtroendet för den dömande verksamheten är att anse olämplig. Förtroendeskadliga uttalanden och olämpligt beteende både inom och utanför ramen för uppdraget skall leda till att en nämndeman entledigas. Utredningen understryker att det är en vanskelig uppgift att uttömma alla omständigheter som kan leda till entledigande och det är upp till rättstillämpningen i det enskilda fallet att avgöra frågan. Dock skriver utredningen att olämpligt beteende per automatik inte bör leda till entledigande. Först när rättelse inte vidtas bör frågan om entledigande bli aktuellt.

Utredningen talar i förarbetena om ett antal omständigheter som motiverar entledigande. *Brottslighet och skuldsättning* är en omständighet som kan leda till detta. Regeringen uttalade i förarbetena till den gamla förordningen att endast en brottslig gärning för vilken annan påföljd än böter dömts ut kunde ligga långt tillbaka i tiden och under ömmande omständigheter inte nödvändigtvis behöver leda till entledigande. Detta kritiserar starkt av utredningen och de skriver i sitt betänkande att brottslighet hos en nämndeman är av högst förtroendskadlig karaktär och denna tolerans bör vara lägre med den nya ordningen jämfört med nuvarande. Utredningen skriver vidare i sitt betänkande att uppsåtliga brott bör beaktas annorlunda än brott som begåtts av oaktsamhet. Detta är givetvis något som alltid bör medtas vid en helhetsbedömning men att uppfattningen är den att entledigande alltid bör beaktas när det rör sig om fängelse i straffskalan (exempel på brott där påföljden oftast stannar vid böter men där fängelse ingår i straffskalan är: ofredande, hemfridsbrott, köp av sexuell tjänst, snatteri, ringa narkotikabrott, och skadegörelse).

Nämndemäns agerande inom ramen för uppdraget är ytterligare en omständighet som kan leda till entledigande. Det främsta problemet rör nämndemän som uteblir från sina tjänstgöringsdagar. Eller att nämndemän kommer försent eller lämnar sent återbud. För domstolarnas del innebär det stora konsekvenser då en nämndeman uteblir, både kostnadsmissigt och tidsmissigt, då detta oftast innebär att rättegången måste invänta en ny nämndeman eller skjuta fram hela rättegången. Detta leder också till konsekvenser för målsäganden och inte minst oroliga vittnen och tilltalade som tvingas vänta. Upprepade förseningar bör därmed leda till entledigande. Mer kvalificerande fall av olämplighet i anslutning till pågående rättegång skall också leda till entledigande från nämndemannauppdraget.

3.10 Tjänstgöringsfrekvens och sammansättning

Nämndemannakårens sammansättning har varit föremål för diskussion under lång tid och resulterat i flertalet utredningar. Massiv kritik har framförts främst vad gäller kårens sammansättning och att denna inte speglar Sveriges befolkning vad gäller kön, etnisk bakgrund, ålder samt yrke. Enligt domstolsverkets undersökningar är åldersgrupperna 60-69 år och 70-79 år överrepresenterade medan åldersgrupperna 20-29 år samt 30 – 49 år är underrepresenterade. Av nämndemännen är närmare 60

procent mellan 60 och 80 år trots att motsvarande åldersgrupp i befolkningen endast är 25 procent.⁹⁴ Inför nämndemannavalet 2012 fick Domstolsverket i uppdrag av regeringen att genomföra särskilda reformer för att bredda rekryteringen med särskild inriktning på yngre personer. Av denna rapport framgår att unga nämndemän hade ökat sedan år 2010. År 2011 fanns 21,0 procent av nämndemännen i åldersspannet 18-44 år jämfört med 15,6 procent år 2010. Det framgår också att åldersgruppen 65 år eller äldre minskat från 45,8 procent till 41,1 procent till efter valet. Trots detta är gruppen 65 år eller äldre kraftigt överrepresenterade i nämndemannakåren och att medelåldern för nämndemän vid undersökningen i mars 2011 var oförändrad jämfört med valet 2006 (56,7 år). Dessutom blir nämndemännen ytterligare överrepresenterade då man beaktar deras faktiska tjänstgöringsdagar då den äldre åldersgruppen tjänstgjorde 20 dagar under 2012 jämfört med den yngre åldersgruppen endast tjänstgjorde ca 8 dagar i snitt under samma tidsperiod.

Domstolsverkets undersökningar visar tydligt att försöket att ”föryngra” nämndemannakåren har misslyckats. Genomförda insatser har inte fått genomslag. Det är de politiska partierna i fullmäktige som i praktiken föreslår och rekryterar nämndemän och dessa har det yttersta ansvaret. Varje parti nominerar det antal nämndemän som partiet med beaktande av proportionalitetsprincipen skall utse. Detta efter att lokalföreningarna i kommun- och landsting tillfrågar sina medlemmar.

Utredningen understryker att en grundläggande byggsten är att det föreligger ett fungerande system som kan förse domstolarna med lämpliga nämndemän. Utredningen påpekar vidare att nämndemannauppdraget är ett statligt och opolitiskt uppdrag men att det finns risk för politiskt inflytande i den dömande verksamheten då rekryteringen sker bland dem som är medlemmar i ett politiskt parti. Utredningen skriver att målsättningen med de åtgärder som föreslås med uppdrag av regeringen är åtgärder för att skapa ett rekryteringssystem som ger garantier att de personer som utses till nämndemän också är lämpliga för uppdraget.

Domstolsverkets redogörelse visar att tjänstgöringsfrekvensen år 2013 var 15 dagar per nämndeman. Samtidigt visar statistik att det genomsnittliga antalet

⁹⁴ SOU 2013:49 s.217 ff.

tjänstgöringsdagar ökar med stigande ålder. Faktum är att nämndemän i åldersgruppen 18-25 år under år 2012 tjänstgjorde i genomsnitt 7,7 dagar, åldersgruppen 26-45 år tjänstgjorde i 9,1 dagar, åldersgruppen 46-65 tjänstgjorde i 12,8 dagar och nämndemän äldre än 65 år tjänstgjorde över 20 dagar per år.⁹⁵ Det skall understrykas att de flesta domstolar har som riktlinje att en nämndeman skall tjänstgöra mellan fem till tio dagar per år. Ytterligare statistik visar att nämndemän i åldersgruppen 18-65 år utgör mer än 87 procent av det totala antalet nämndemän som lämnat sina uppdrag frivilligt under mandatperioden. Vanligast är avhopp hos personer mellan 18-40 år. Arbete, föräldraskap samt byte av bostad är tre av de vanligaste orsakerna till avhopp bland den yngre åldersgruppen. Flera har uttalat som orsak att tjänstgöringen har varit alltför ansträngande beroende på studierelaterade eller arbetsrelaterade skäl. Ytterligare orsak som framkommit är att tilltänkta nämndemän upplevt dålig stämning i domstolen där äldre personer varit i majoritet. Det har också framkommit att besvikelse över rättssystemets funktion och att inte kunna påverka utgången av ett rättsfall är en av orsakerna till yngre personers avhopp. Utöver nämnda omständigheter nämns som orsak till avhopp jävsproblematik och för låga arvoden⁹⁶.

Statistiska centralbyrån har dessutom kartlagt vilka som blir nominerande och valda till politiska förtroendeuppdrag. Studien visar att utrikes födda, kvinnor och yngre personer är starkt underrepresenterade. Ytterligare statistik framkommer som visar att politikerkåren blir äldre för varje valår. Det är alltså främst unga kvinnor som avsäger sig sina uppdrag under mandatperioden. Andelen som uppgett att avhoppet främst beror på personliga förhållanden är relativt högt, kring 82 procent. Detta talar mot att avhoppet beror på missnöje hos domstolarna och mer för att det egentligen rör sig om en problematik att förena privatliv och politik.⁹⁷

Utredningen skriver i sitt förslag att nya moderna villkor skall införas för få bukt med nuvarande problem och för att nämndemannakåren bättre kommer att återspegla befolkningen vad gäller kön, ålder, sysselsättning och etnisk bakgrund. Utredningen

⁹⁵ SOU 2013:49 s. 324

⁹⁶ DV Rapport 2011-03-14, Dnr 959-2010, s. 13

⁹⁷ SOU 2013:49 s. 329

skriver vidare att de är medvetna om de svårigheter som föreligger vad gäller försöket att kombinera privatliv, föräldraskap samt ett uppdrag som lekman.

3.11 Reflektioner och kommentarer

Det är utifrån Europakonventionen och grundprincipen att alla skall ha en rättvis rättegång som jag ställer mig frågande till vårt svenska nämndemannasystem. Det nya reformförslaget och lagförändringarna har förvisso lett till viktiga förändringar inom flera områden men frågan är om det räcker för att förverkliga de grundprinciper som vårt svenska rättssystem bygger på.

I första hand gällande brottmål i tingsrätt och hovrätt skriver utredningen att nämndemän bör medverka i brottmål av större omfattning där svåra bevisfrågor förekommer och där rätten tillsammans med lekmän tillförs mer erfarenhet och perspektiv. Jag ställer mig mycket frågande till detta argument då större brottmål också innebär att den juridiska bedömningen är komplicerad och bevisvärderingsfrågorna mer komplexa. Vad gäller brottmål i hovrätt så innebär det nya lagförslaget att nämndemän inte längre kommer att medverka vid brottmål i hovrätt just på grund av detta argument, nämligen komplexiteten av bevisfrågorna. Det ironiska är att samma bevisproblematik kvarstår vid målets upptagande i tingsrätt. Jag håller med straffprocessutredningen att nämndemän ej bör delta vid mål i hovrätt men själva grundproblematiken ligger vid bevisvärderingen och denna uppstår redan då målet anländer tingsrätten. Insynskrav propagerar de som är för nämndemän i både tingsrätt och hovrätt. Ett tungt argument som givetvis har bäring. Men jag håller med utredningens förslag att nämndemän i fortsättningsvis inte skall medverka i hovrätt, kravet på insyn tillgodogörs ju genom nämndemännen i tingsrätterna. Det kan också tilläggas att ljudupptagningar och offentlighetsprincipen är grundvalar och garanterar insynskravet.

Tanken att nämndemäns brist på juridisk kunskap skall vara deras största tillgång är kontraproduktivt i förhållande till de svåra bevisfrågor de ställs inför. Lagen vill lyfta fram varierande erfarenheter och åsikter och det uttrycks i förarbetena att ledamöterna ger rätten en utvidgad världsbild genom sitt ”juridiskt obefläckade” sunda förnuft. Problematiken med utbildade nämndemän ligger i att dessa behöver hjälp av

juristdomaren för att veta vad som är relevant i ett mål och kunna ta beslut om dom och påföljd. Tanken är alltså att nämndemän inte skall tillföra domstolen någon som helst juridisk kunskap utan endast "sunt förnuft". Men vad sker om a) juristdomaren misslyckas i sin upplysningsplikt och att leda lekmännen åt "rätt håll", b) nämndemannen i fråga saknar sunt förnuft (enligt gemenman) eller besitter extrema åsikter? Juristdomaren skall alltså stå för den utredande delen och tillsammans med sittande nämndemän har de alla en beslutande roll i rättegången. Men går det verkligen att särskilja dessa funktioner? Eller är det så att nämndemännen faktiskt utför samma juridiska syssla som den ordinarie domaren – men utan dennes kompetens? Jag svarar jakande på denna fråga. Det händer ju även att nämndemännen röstar mot juristdomaren i fråga. Detta kallas nämndemannadom. Detta skedde i et mycket uppmärksammat fallet "barnagamålet"⁹⁸ som gällde huruvida två barn blivit utsatta för grov frihetskränkning av sina föräldrar. Målet avgjordes av en rådmann och tre nämndemän. Rådmanen menade att de begåna gärningarna mot barnen utgjorde grov frihetskränkning då våld och hot om våld utgör en upprepad kränkning av barnens integritet. Nämndemännen var dock av en helt annan åsikt och med majoritet röstade mot domaren. De menade att slag med pinne, hot om våld och "smisk" var befogade handlingar och godtagbara i uppfostringsyfte. Nämndemännen ogillade åtalet och rådmannen skrev en lång skiljaktig mening vilket ledde till att domen överklagades till hovrätten. I hovrätten ändrades domen och båda föräldrarna dömdes för misshandel och olaga hot. I en rapport från Justitiekanslerns andra rättssäkerhetsprojekt (rättssäkerheten i brottmål) kommenterade han *"Tingsrättens dom är alltså ett exempel på en så kallad "nämndemannadom" som har ändrats i hovrätten. Domen kan vara ett uttryck för att rättssäkerheten ibland sänks genom att nämndemän kan komma i majoritet i tingsrätten och ensamma fälla eller fria den tilltalade"*. Jag anser precis som JK att nämndemän i flera avseenden löper stor risk att begå misstag under rättegången, trots att rådmannen/juristdomaren gör sitt jobb. Intressant i denna diskussion är den undersökning som Christian Diesen genomförde 1995. Denna undersökning visar att nämndemän har en benägenhet att förväxla skuld- och påföljdsfrågan (samma problematik som vi ser hos jurymedlemmar i USA, se avsnitt nedan) och många tror att svag bevisning skall resultera i ett lindrigare straff. Detta är rent ut sagt felaktigt. Vidare visade undersökningen att oerfarna nämndemän

⁹⁸ Helsingborgs tingsrätt, Mål nr B 6451-11

har en förmåga att fälla återfallsförbrytare, samt fria förstagångsförbrytare. Det är inte heller ovanligt att lekmän dömer mot gällande rätt.⁹⁹ Hur mycket kunskap tillför nämndemän i förhållande till juristdomaren? Det är en pågående diskussion och vissa hävdar som sagt att nämndemän är minst lika lämpade som ordinarie domare, andra menar att det är raka motsatsen. Jag vill dock påpeka att kraven på domarna har förändrats markant de senaste årtiondena och förändras fortfarande varje år. Måltyperna är fler, brotten mer organiserade och kraven på specialistkunskaper ställs allt högre. Jag anser att bevisvärderingen har utvecklat nya metoder genom den pågående forskningen och ett mål kan inte längre enbart bedömas genom sunt förnuft. Ekelöf argumenterar att nämndemän inte ”(...)alltid bedömer frågan om bevisningens styrka med samma objektivitet som yrkesdomaren”¹⁰⁰ och ”bristande kunskaper ersätts med åsikter och subjektiva intryck med egen övertygelse”.

Diskussionen kring vem som är lämplig nämndeman har varit utsatt för diskussion under årens lopp. Enligt gällande rätt råder lämplighetskravet. Kommittén ansåg att genom införandet av ett lämplighetskrav kunde man klargöra och utesluta personer som hyste extrema åsikter i strid med grundläggande rättsprinciper. Personer med extrema åsikter skulle inte anförtros uppdrag. Lämplighetskravet som infördes år 2006 gällde för alla nämndemän i alla typer av domstolar. Har det nya lämplighetskravet fungerat? Enligt min åsikt har lämplighetskravet inte fungerat så väl som förarbetena uttryckte att det skulle göra. Jag grundar mitt argument på alla de domar och rättsfall som offentliggjorts samt rapporter och utredningar som framkommit sedan 2006.

Roten till problemet med olämpliga nämndemän grundar sig i att vi har politiker som väljer ”lämpliga” kandidater efter mandat. Som utredningen skriver i sitt betänkande och som påpekats ovan, så rör det sig om ett allvarligt förtroendeproblem om det uppfattas som att domstolarna inte är fristående från det politiska systemet. Idag nominerar partierna så många kandidater som de på grund av sin valkrets kan utse. Partierna har alltså ensamrätt när det gäller att nominera kandidater. Den som är intresserad av att bli nämndeman måste gå via ett politiskt parti för att kunna kandidera, vilket enligt min mening väcker betänkligheter. Denna ordning bidrar till

⁹⁹ Diesen 1996, s. 231, Diesen 2011, s. 533

¹⁰⁰ Diesen 1996, s. 34, Ekelöf, s. 122

uppfattningen att nämndemän företräder sina partier plus att systemet automatiskt utestänger en stor del av befolkningen som inte vill redovisa sin politiska ståndpunkt eller känner att de vill kandidera för ett parti. Det nya lagförslaget innebär införandet av en fri kvot till vilken alla kan ansöka eller nominera andra till nämndemannauppdrag. Med andra ord skall nämndemannakandidater inte längre vara förbehållen de politiska partierna men de ska fortfarande ha rätt att nominera kandidater. Jag välkomnar det här förslaget men inte helt utan kritik. Utredningen understryker visserligen att genom att bredda rekryteringsbasen och leta utanför de politiska valkretsarna så tydliggörs att uppdraget inte är av politisk karaktär. Det bör vara en fullkomlig självklarhet att rekrytera utanför valkretsarna. Hur skall man annars komma bort från problematiken att nämndemän är politiskt tillsatta?

Det har lagts fram ett förslag om även föreningar och frivilligorganisationer skall få nominera nämndemän. Kritik både för och emot förslaget har framkommit. Opponenterna mot förslaget menar att jävsituationer är mycket mer troliga om föreningar skulle få möjlighet att nominera. Detta argument kan förkastats då det händer att även lagfarna domare blir jäviga på grund av engagemang eller medlemskap i en organisation. Det är mycket vanligare att jävsituationer uppstår då partierna rekryterar kandidater från sina egna medlemmar då dessa personer många gånger har politiska förtroendeuppdrag. Ett tydligt exempel på detta är det omfattande rättsfallet i Södertälje från år 2012 som redogjorts för ovan och där en nämndeman var jävig. Hovrätten skriver i sitt beslut att nämndemannen ”inte stått helt fri från de bedömningar som polisen redovisat om sina insatser” då han redan innan rättegången startade hade en bestämd uppfattning om ett ”Södertäljenätverk”. Den huvudmisstänkte krävde att målet skulle tas om då han ansåg att en av nämndemännen varit jävig, vilket också blev fallet. Kritiken mot att ta om hela rättegången var massiv med tanke på konsekvenserna som uppkom. En inkompetent nämndeman ledde till att rättegången fick tas om på nytt och den totala notan för skattebetalarna hamnade på dryga 24 miljoner svenska kronor. Jävsproblematiken är ett problem och ytterligare en faktor till varför man bör ifrågasätta valmetoden. Det är orimligt att behöva ta om en rättegång som pågått under ett halvår på grund av att en nämndeman är jävig. Dock är regelverket tydligt, en nämndeman skall inte ingå i rätten om jäv tycks föreligga. Uppenbarligen har den nämndeman som varit jävig inte förstått att upplysa om det förhållandet som gör att målet har återförvisats. Varje

domstol har en skyldighet att informera de dömande nämndemännen om jävsreglerna och därefter ligger det på nämndemännen själva att pröva dess opartiskhet. Frågan är var i ledet detta gick fel? Var nämndemannen i fråga så pass inkompetent att han inte kunnat följa relevanta instruktioner och upplysa om att han ingick i polisnämnden, eller har Tingsrätten som domstol misslyckats i sin upplysningsskyldighet? (Polisnämnden och socialnämnden är vanligtvis de nämnder som oftast lyfts fram då man talar om jäv). Jag finner inget svar på detta men som konsekvens tvingades hela rättegången tas om. Detta innebar givetvis stort obehag för alla inblandade, vittnen, brottsoffer, och parter i målet. Samt enorma extra kostnader. Ett följdproblem är hanteringen av alla vittnen och personer som medverkat under rättegången och nu lever under annan identitet. Det kan vara katastrofalt för dessa personer.

Ett annat fall som bör ifrågasättas med bakgrund av lämplighetskravet hos nämndemän är fallet "E.T.J." från Värmland som i massmedia gjorde uttalanden om personer med judisk härkomst, till exempel att uttalanden om att förintelsen aldrig inträffat och uttalanden mot homosexuella. Vidare gav E.T.J. uttryck för att han inte delade grundläggande värderingar om alla människors lika värde. Genom sina uttalanden visade han sig uppenbart olämplig för sitt uppdrag som nämndeman. Trots detta menade Överklagandenämnden att skyddet för yttrandefrihet står högre än myndigheters rätt att ingripa mot enskild för att denne gett uttryck för en uppfattning. Överklagandenämndens resonemang är märkligt. Regeringsformens skydd för yttrandefrihet är grundlagsstadgad men så är även skyddet för en rättvis rättegång i enlighet med Europakonventionen. Dessutom handlar det om nämndemän som med sina åsikter dömer i tingsrätten. Inte en civilperson som uttrycker sig privat. Vågskålen kan lätt tippas över och en intressevägning sker. Personligen anser jag att skyddet för en säker och rättvis rättegång är ett intresse som väger tyngre än en enskild nämndemans åsikt som har en dömande roll i rätten. Yttrandefriheten är oerhört viktigt och ett intresse som alltid bör främjas men i detta fall rör det sig om en representant för staten och inte en civilperson. Som nämndeman tar man på sig en offentlig roll och likt ordinarie domare och politiker bör man hålla sina privata åsikter för sig själv eller välja att avgå.

I ett rättsfall från Göteborg beslöts att en nämndeman inte skulle stängas av från sitt uppdrag trots flera blogginlägg där denne gjort uttalanden med ett islam- och

främlingsfientligt budskap. Bör denne lekman behålla sin dömande plats i domstol? I somras entledigades en annan nämndeman från Göteborg då han öppet på Facebook uttryckt att han vill och tänker diskriminera muslimer i rättssalen. I mars förra året tvingades en rättegång tas om mot en romsk man vid Malmö tingsrätt sedan det upptäckts att en Sverigedemokratisk nämndeman skrivit kränkande uttalanden på nätet. Och strax efter valet i september 2014 uppdagades att en Sverigedemokratisk politiker och nämndeman vid Ystads tingsrätt, angripit romer och muslimer på hatsajter över nätet. Den sistnämnde fick lämna sitt uppdrag. Trots att liknande fall förekommer över hela Sverige blir utfallen inte detsamma som ovanstående exempel påvisar. Hur kommer man till bukt med tolkningen av lämplighetskravet och gällande rekvisit så att man Sverige kan uppfylla Europakonventionens krav enligt artikel 6? En förändring måste ske.

Ett stickspår i den stora debatten är diskussionen om Sverigedemokrater är olämpliga som nämndemän. Antalet SD-nämndemän ökar rejält i de fyra migrationsdomstolarna som finns i landet. Jag tror egentligen inte att nämndemän på individnivå är mindre lämpade än någon annan. Problemet är att flera sverigedemokratiska nämndemän fastnat i granskningar där de klart uttryckt åsikter som är uppenbart olämpliga i en rättsstat då de agerar domare. Att en nämndeman har en extrem åsikt betyder givetvis inte att en sådan nämndeman inte dömer enligt lagen. Men det är viktigt att ha i åtanke Europakonventionen som stadgar grundprincipen om alla människors rätt till en rättvis rättegång. Därmed räcker det inte med att dömas enbart efter lagen, det måste enligt min åsikt stå helt klart redan innan rättegång inleds att den tilltalade står inför en rättvis bedömning. Om en domare uttrycker att alla människor inte är lika värda eller har en bestämd åsikt om en viss folkgrupp så har Sverige inte tillgodosett gällande rättssäkerhetskrav och därmed inte heller Europakonventionens konvention. Sedan riksdagsvalet i september 2014 har Sverigedemokraterna plöjt mark. Andelen Sverigedemokratiska nämndemän har ökat kraftigt vid landets alla fyra migrationsdomstolar och i våra tingsrätter. Dessa utses av fullmäktige i respektive region eller landsting och fördelningen följer valresultatet. Innebär detta hotad trovärdighet? Att Sverigedemokraternas huvudfråga är invandringspolitik har säkert inte gått någon om intet, men att de skall medverka i en domstol där man enbart arbetar med migrationsmål, kan vara problematiskt ur rättssäkerhetssynpunkt. Sannolikheten är stor att deras partiagenda får genomslag i deras dömande

verksamhet. Denna risk finns även hos de andra partierna. Både Miljöpartiet och Centerpartiet vill öka invandringen och den dömande verksamheten kan komma att återspegla deras politik på samma sätt som Sverigedemokraternas. Problematiken ligger i om nämndemannen i fråga agerar politiker istället för nämndeman då han dömer. En nämndeman som låter sina åsikter påverka dömandet kan förlora sitt uppdrag. Utifrån de rättsfall som granskats står det klart att utgången är godtycklig. Advokatsamfundets generalsekreterare Anne Ramberg har öppet i media kritiserat utvecklingen och hon menar att det hela riskerar att undergräva förtroendet främst för migrationsdomstolarna men också för hela rättsväsendet. Jag är beredd att hålla med henne. Och även om det skulle vara så att en Sverigedemokratisk nämndeman dömer efter gällande lagstiftning så är blotta misstanken hos de som skall få sin sak prövad att han eller hon inte står inför en opartiskt rätt. Detta är det verkliga problemet och kan leda till en mycket oönskad utveckling.

Paradoxalt nog kan debatterna om nämndemännens opartiskhet locka fram ett annat problem inom svensk rättsskipning. Problematiken ligger i att höga företrädare engagerar sig i politisk aktivism och subjektiva bedömningar. För vad är att anse som rätt åsikt? Att generalsekreteraren Anne Ramberg öppet gått till storms mot sverigedemokrater som nämndemän är ingen nyhet för dem som följt debatten. Men man bör vara försiktig med att utlysa vad som anses som rätt och fel åsikt och att grundpelaren bör vara den gällande lagstiftningen. Ramberg skriver på Advokatsamfundets hemsida *"nästan tretton procent har i riksdagsvalet obegripligt nog lagt sin röst på Sverigedemokraterna"* och att deras politik *"representerar en inhuman människosyn"*. Sven-Erik Alhem skriver på Aftonbladets debattsida att *"Sverigedemokrater är extremister"*. Det intressanta här är att dessa personer aldrig uttryckt några reservationer utifrån det faktum att flera hundra miljöpartister och vänsterpartister sitter och dömer i våra domstolar som migrationsdomstolar. Inte heller att det finns fog för oro för dessa personers inställningar i migrationsfrågor. Vad som är rätt eller fel vill jag inte gå in på då uppsatsen syfte är att granska vårt rättssystem utifrån vår dömande verksamhet. Det jag vill påvisa är att den här debatten är felaktig från första början då partipolitiska åsikter blir alltför styrande. Partirepresentationen återspeglar sig i domstolarna och får alltför stor roll. Subjektivitet och politisk aktivism kastas fram och tillbaka och skadar förtroendet för rättsväsendet oavsett om man röstar höger eller vänster. Att få en rättvis prövning

innebär inte att alla skall eller kommer att bedömas liberalt och få sin sak godkänd. En rättvis bedömning kan innebära det motsatta. Människor kommer alltid att ha åsikter. Men rättesnöret för den dömande verksamheten måste vara gällande lag.

Den nya lagförändringen innebär att endast den som är lämplig får utses till nämndeman. Som påpekats ovan bör ledfyren således vara att endast personer tillsätts som kan förväntas bidra till att allmänhetens förtroende för rättsskipningen förstärks. Att utredningen skriver att lämplighetskraven måste ställas mot principen om lekmannainflytande jämfört med en ordinarie domares ställer till med problem. De skriver att lämplighetskraven inte bör sättas så högt eller vara utformade så att uppdraget görs till ett elituppdrag som kräver särskilda kvalifikationer. Jag anser att det är exakt detta som behövs. Kvalifikationer! Skall man ha en dömande roll i en domstol så skall också kraven efterlevas och ställas höga. Eller så bör man finna ett annat rättsskipningssystem.

Lämplighetskravet går ju hand i hand med olämplighetsrekvisitet och de nya förändringarna bör inte undvikas att granska. Enligt den nya lagstiftningen krävs det idag mindre för att entlediga olämpliga nämndemän. Rekvisitet uppenbart olämplig har tagits bort. Problematiken ligger dock i att det i förarbetena förekommer flertalet argument som talar för att nämndemän ifråga om entledigande respektive avskedande inte skall vara likställda ordinarie juristdomare. Det är här skon klämmer. Det hela signalerar dubbla budskap. Lagfarna domare och nämndemän har i stort sett samma inflytande i avgörandet av mål där nämndemän deltar. Visserligen har den ordinarie domaren professionell kompetens och större inflytande än den enskilde nämndemannen men rösterna väger dock lika. Vilket är en viktig aspekt i sammanhanget. Att nämndemän under en mandatperiod garanteras samma säkerhet i sitt arbete som en ordinarie domare har i sin anställning faller tillbaka på rösträtten och det ansvar som följer med den som talar. Om nämndemän garanteras samma rättssäkerhet skall de också ställas inför samma ansvar som en ordinarie domare.

Detta leder också till ett annat område gällande nämndemän och ordinarie domare. Skall dem erhålla samma skydd och ansvarsfrihet? Förarbetena uttrycker att skyddet i första hand inte är till för den enskilde utan för att värna om rättssäkerheten och därför bör nämndemän erhålla samma trygghet och rättigheter som ordinarie domare.

Argumentet är begripligt men också en avvägningsfråga. Ordinarie domare tvingas genomgå omfattande provningar för en tjänst inom domarämbetet och det inhämtas referenser ifrån alla tidigare anställningar vederbörande haft. Detta gäller inte nämndemän. Dessutom är domare skolade sedan juristutbildningen vad gäller oavhängighet och självständighet. Provningsen av en nämndeman innan anställning enligt dagens system är begränsad och bör därmed inte erhålla samma skydd som en ordinarie domare vad gäller själva anställningen. Med andra ord, en nämndeman ska kunna entledigas på grund av olämplighet jämfört med ordinarie domare. Dessutom känns det märkligt att nämndemän skall vara likställda ordinarie juristdomare vad gäller entledigande då nämndemän inte någonstans är beroende av sitt uppdrag för sin försörjning. Man kan vända på det hela och säga att det primära syftet inte är att skydda den enskilda domaren utan att värna om rättssäkerheten (så som uttrycks i förarbetena) och därmed bör man inte ge nämndemän samma rättigheter (gällande entledigande) som ordinarie domare. Å andra sidan är det viktigt att poängtera vikten med självständiga och oavhängiga domare. Nämndemän skall aldrig behöva känna sig kuvade inför domaren och hans/hennes åsikter. Syftet med nämndemän i våra svenska domstolar är ju att bidra till upprätthållandet av allmänhetens förtroende för domstolarna.

En nämndeman som skadar förtroendet för den dömande verksamheten är att anse olämplig. Förtroendeskadliga uttalanden och olämpligt beteende både inom och utanför ramen för uppdraget skall leda till att en nämndeman entledigas. Dock skriver utredningen att olämpligt beteende per automatik inte bör leda till entledigande. Först när rättelse inte vidtas bör frågan om entledigande bli aktuellt. Jag håller med om att en tjänsteman inte per automatik skall entledigas men man bör granska varje enskilt fall. Vissa fall av grövre brottslighet bör leda till entledigande utan att rättelse måste ske. Utredningen skriver i sitt betänkande att brottslighet hos en nämndeman är av högst förtroendeskadlig karaktär och denna tolerans bör vara lägre med den nya ordningen jämfört med nuvarande. Jag välkomnar detta argument då nämndemännens syfte är att bidra och öka förtroendet för domstolarna. De fungerar som samhällets förlängda arm. Jag har en tro och förhoppning om att de flesta människor vill ha ett domstolsväsende med dömande karaktär där personerna som representerar rättsväsendet står för ärlighet och har ett rent belastningsregister. Redbarhet och laglydnad bör ställas högt om nämndemän skall ha en dömande funktion likt ordinarie

juristdomare. Brottslighet för vilken fängelse är stadgat skall enligt min mening medföra att en person inte är lämplig för uppdraget. Varken som nämndeman eller ordinarie domare. Även markering i belastningsregistret bör kunna leda till entledigande. Att uppsåtliga brott bör beaktas annorlunda än brott som begåtts av oaktsamhet är utifrån min mening en självklarhet. Denna uppfattning genomsyrar ju hela vår svenska brottsbalk.

Vad bör man göra med en nämndeman som tydligt visar att de inte förstått kravet på opartiskhet och allas likhet inför lagen och inte agerar inom ramen för uppdraget? Uttalanden under överläggning till dom skyddas av sekretess och meddelarfrihet råder ej. Konsekvensen blir att främmande åsikter inte manifesteras i domskälen och förblir okända för alla utomstående. Bör det räcka med att domstolschefen har ett samtal med nämndemannen för att ”rätta till” problemet? Det här är något som utredningen nämner i sitt betänkande men tar ställning till. Nämndemannens roll i domstolen är att agera som folkets förlängda arm och som en rättssäkerhetsventil. Att en ordinarie domare behöver ta upp och föra en diskussion med en lekman är oroväckande enligt min mening. Givetvis är det viktigt att domaren uppmärksammar problemet men risken finns att det inte kommer till allmänhetens vetskap.

En annan aspekt som bör beaktas är nämndemäns uttalanden som sker utanför uppdraget. En nämndeman har visserligen grundlagsskyddad yttrandefrihet likt alla medborgare, och rätt att delta i den allmänna debatten. Det måste dock ifrågasättas om lekmän skall göra offentliga inlägg i en debatt som riskerar att allmänhetens tilltro och domstolens opartiskhet sätts på spel. Det har förekommit flertal fall där nämndemän har gjort uttalanden som uppfattas som att vederbörande har en förutfattad mening om en grupp av människor och detta inverkar på objektivitetskravet. Detta bör leda till att en nämndeman skiljs från sitt uppdrag.

Nämndemannakårens sammansättning har varit föremål för diskussion under lång tid och resulterat i flertalet utredningar. Massiv kritik har framförts främst vad gäller kårens sammansättning och att denna inte speglar Sveriges befolkning vad gäller kön, etnisk bakgrund, ålder samt yrke. Jag tycker statistiken som redogjorts för ovan talar för sig själv. Det är nästan skrattretande att vi har den representation vi har i våra domstolar. Nämndemännen motsvarar närmare 60 procent i åldrarna mellan 60-80 år

trots att motsvarande åldersgrupp i befolkningen endast är 25 procent. Det är de politiska partierna i fullmäktige som i föreslår och rekryterar nämndemän och dessa har det yttersta ansvaret. Det gör det ironiskt att säga att det inte rör sig om ett politiskt uppdrag. Det gör det ju givetvis. Följdfrågan som uppkommer är när man närmare granskat statistiken är om det är möjligt att kombinera ett uppdrag som lekman under en hel mandatperiod? Villkoren måste i möjligaste mån vara sådana att individer i olika livssituationer har likvärdiga möjligheter att fullgöra ett uppdrag som nämndeman. I alla fall om man har som mål att spegla och representera den svenska befolkningen. Om nämndemannauppdraget dessutom skall kunna utföras vid sidan om ett vanligt heltidsarbete i en kombination med att vara förälder krävs en rejäl omarbetning av nuvarande regler.

I USA ser reglerna helt annorlunda ut. En jurymedlem som deltar i ett mål gör detta på heltid under hela målets gång och har rätt till ersättning under målets gång. En amerikansk medborgare blir kallad till "*jury duty*" en gång var tredje år och är enligt lag tvungen att delta under hela målets gång om inte något undantag är tillämpligt. Kommer en ny modell vad gäller arvode förändra läget? Jag anser att det nuvarande systemet har så många brister och att halv- och heldagsarvodet leder till tröskeleffekter. Dessutom saknar det svenska systemet möjlighet att betala ytterligare ersättning när en förhandling drar ut på tiden, samt rätt till ersättning för preparation och förberedelse innan en rättegång startar. För att minska avhoppet, speciellt bland yngre personer bör förslagsvis höjda grundarvoden införas samt extra arvode betalas ut då en förhandling drar ut på tiden. Vad arvodet skall avspegla är en svår uppgift och jag har inte funnit några direkta direktiv hur denna avvägning skall göras. Nivån på ersättningen måste återspegla det förhållandet att nämndemannauppdraget är ett lekmanuppdrag och att lekmän inte utgör ordinarie juristdomare. Klart är dock att om regeringen vill tydliggöra att uppdraget som nämndeman är viktigt måste detta markeras genom höjda eller kompensande arvoden.

Dessutom leder administration av nämndemannafrågor, kallelser, schemaläggning, ersättningsfrågor med mera, i dagsläget till stora kostnader och är inte inkluderade i de direkta kostnaderna på 153 miljoner kronor. Är det värt att spendera denna kostnad? De administrativa kostnaderna skulle definitivt kunna effektiviseras.

4. Jurysystemet

4.1 Utgångspunkter

Rätten till rättegång med jury skyddas av både de statliga lagarna och den amerikanska konstitutionen genom the Sixth Amendment för brottsmål och genom the Seventh Amendment för civilmål. The US Supreme Court (Den Amerikanska Högsta Domstolen) slog fast i ett relativt nyligen avgjort rättsfall från 2004, juryns framträdande position då ett brottsmål skall avgöras.¹⁰¹ Rätten till rättegång med jury är en institution som rutinmässigt kallar den vanliga befolkningen till den juridiska beslutsprocessen och rättssystemet. Varje år avgörs mer än 150 000 rättegångar med hjälp av en jury i USA och än mer runt om i världen. Faktum är att rättegång med jury har återinförts i både Ryssland och Spanien och införts som rättsinstrument i Japan och flera Afrikanska länder.¹⁰² Ca två tredjedelar av alla Amerikanska medborgare har någon gång blivit kallade till obligatorisk jury tjänstgöring och för många av de personer som senare blir utvalda till tjänstgöring så innebär det en stor uppoffring vad gäller inkomst, tid och energi. Det kan vara både obehagligt och otrevligt att tvingas medverka vid jury tjänstgöring. I ett fall i San Diego från 2009 ogiltigförklarade en domare rättegången i ett kidnappningsfall efter det att den åtalade slängt avföring på juryn.¹⁰³ Trots detta är jurytjänstgöring en viktig del av det amerikanska rättssystemet och en tradition då ingen annan institution placerar maktbefogenhet så direkt i händerna på folket och tillåter den vanliga medborgaren att avgöra handlingar utförda av deras jämlingar.

Jurysystemet har kritiserats under många år, inte bara i USA utan främst i England och andra länder. Tanken på att en jury *inte* skulle fästa avseende vid otillåten bevisning har länge blivit mött med skepticism. Även de institutioner som argumenterar för jurysystemet har uttryckt tvivel på juryns förmåga att ta till sig instruktioner samt bortse från otillåten bevisning. Detta är ett mycket allvarligt problem för rättsväsendet och rättssäkerheten. Domare Jerome Frank som tjänstgjorde på Federal Appeals Court for Second Circuit (motsvarande svensk Hovrätt) har öppet

¹⁰¹ Blakely v. Washington, 542 U.S. 296, 2004

¹⁰² Greene och Heilbrun: *Psychology and the legal system* s. 295

¹⁰³ Se fall: <http://www.10news.com/news/man-attacks-his-lawyer-in-court-with-feces>

kritiserat jurymedlemmar som applicerar lagrum till fakta de inte förstår samt lägger vikt vid bevisning som skall bortses. Även författaren och nationalikonen Mark Twain har öppet kritiserat det amerikanska systemet och skrev redan 1873 *"The humorist who invented trial by jury played a colossal practical joke upon the world, but since we have the system we ought to try and respect it. A thing which is not thoroughly easy to do, when we reflect that by command of the law a criminal juror must be an intellectual vacuum, attached to a melting heart and perfectly macaronian bowels of compassion"*.¹⁰⁴ Ytterligare en anonym kommentator frågade öppet *"How would you like to have your fate decided by twelve people who werent smart enough to get out of jury duty?"*¹⁰⁵

Det är viktigt att inledningsvis påpeka att bevisvärderingssystemet skiljer sig från våra svenska bevisregler. Detta påverkar målet och juryledamöterna på ett sätt som inte skulle ske i Sverige.

4.2 Historisk tillbakablick

Begreppet jury; *"defined as a group of people assembled to decide disputes between other people"*¹⁰⁶ är en gammal tradition och man kan finna berättelser om juryledamöter som beslutat dispyter mellan parter redan under antikens Grekland, Romarriket, vikingatiden i Skandinavien och Brittiska imperiet. Rättegång med jury infördes av William Erövraren under normandernas erövring av England år 1066. År 1166 etablerades det första "riktiga" jurysystemet av Henry II. Visserligen skiljer sig det medeltida systemet i förhållande till det moderna jurysystemet. En signifikant divergens är att medeltida jurymedlemmar valdes som ledamöter på grund av deras bekantskap eller förtrogenhet med den tilltalade eller målsägande för den specifika konflikten. Dessa var också tvungna att själva promenera ut i byar och städer samt intervjua grannar och på så sätt samla in bevisning och information gällande rättsfallet. Bevisning var inte begränsad till rättssalen. Dagens ledamöter är väljs oberoende av partnererna i målet och ledamöterna får endast stödja sig på tillåten bevisning som presenterats under rättegången i rättssalen.

¹⁰⁴ Twain: "Foster's Case," *New York Tribune*, 3/10/1873

¹⁰⁵ Greene och Heilbrun: *Psychology and the legal system*, s. 296

¹⁰⁶ Hoffman: *Peremptory Challenges Should Be Abolished: A Trial Judge's Perspective*, s. 64 ff.

De amerikanska kolonierna tog till sig det engelska jurysystemet där utomstående bevisning tilläts i rättssalen. Kolonierna valde också att tillåta fakta och lagrum som presenterades av domaren under rättegången. Ledamöterna instruerades att de hade rätten på sin sida att besluta om fakta och lagrum men att beslutet skulle grundas på vad som ansågs moraliskt rätt i situationen. På så sätt agerade jurymedlemmarna som folkets förlängda arm och kunde förhindra missbruk från rättsväsendet.

Idag tjänar juryledamöter olika roller. De fungerar som folkets förlängda arm och kan motverka korruption och missbruk av statligt anställda. I brottmål fungerar de som en politisk buffert mellan svarande och staten. Som Justice White uttryckte sig i *Duncan v. Louisiana* 1968: "*The criminal jury provides an inestimable safeguard against the corrupt or overzealous prosecutor and against the compliant, biased, or eccentric judge.*"¹⁰⁷ I både brott- och civilmål fungerar juryn som en motvikt till den makt domare besitter och ledamöterna ser till att de rättsfall som prövas beslutas i enlighet med förnuftighet och samhällets åsikter.¹⁰⁸

4.3 Rätt till jury vid rättegång i amerikanska domstolar

Det initiala beslutet vid inledandet av en rättegång är beslutet om en rättegång med jury där jurymedlemmarna avgör fallets utgång, alternativt "bench trial" där domaren beslutar över rättegången och så även dess utgång. Vid brottmål är det den tilltalades beslut att välja mellan en juryrättegång eller en där domaren själv avgör målet. Vid civilmål måste käre och tilltalad samtycka till att avstå en juryrättegång. Rättegång med jury presumeras i båda fallen. Det finns däremot ingen federal konstitutionell rätt till juryrättegång då det rör sig om mindre mål. Dock kan de individuella staterna tillhandahålla denna rätt. Det gäller till exempel de flesta familjemål, speciellt skilsmässomål och mål om vårdnad om barn.

Tvistande parter väljer mellan en juryrättegång och en "bench trial" beroende på vad de tror skall bli den mest fördelaktiga utgången i deras fall. Tilltalade som är anklagade för speciellt avskyvärda brott väljer ofta att avsäga sig rätten till jury då de antar att en domare inte lika ofta påverkas emotionellt som en jurymedlem. Å andra

¹⁰⁷ *Duncan vs. Louisiana* 391 U.S. 145, 150, 1968

¹⁰⁸ Hoffman, *Peremptory Challenges Should Be Abolished: A Trial Judge's Perspective*, s. 64 ff.

sidan om en tilltalad tror att samhället (representerade av jurymedlemmarna) är mer obenägen att tillgripa lagen, exempelvis vid barmhärtighetsmord, är chansen större att den tilltalade väljer en juryrättegång. Det är heller inte ovanligt att individer som strider mot stora bolag och korporationer väljer alternativet med juryrättegång då de utgår från att jurymedlemmar lättare identifierar och sympatiserar sig med en ensam individ.

4.4 Jurymedlemmars rösträtt i domstol

Rätten till jury vid rättegång är fastslaget i Sjätte Amendment i den amerikanska konstitutionen. Rätten till jury är dock beroende av graden av brott. Mindre allvarliga brott som stadgar fängelse i högt sex månader täcks inte av kravet på jury vid rättegång. Det anglo-amerikanska systemet kallar den vanliga befolkningen rutinmässigt till den juridiska beslutsprocessen och rättssystemet. Juryn kommer alltid att bestå av slumpvis utvalda medborgare där åklagare och försvarare kan välja bort ledamöter som de inte anser kunna göra ett rättvist arbete. Juryledamöterna är tolv till antalet och i Federal Court måste samtliga tolv jurymedlemmar fälla för att en fällande dom skall avkunnas. Detta är även huvudregeln i State Court men Högsta domstolen har fastslagit (Fjortonde Amendment) och delegerat till de individuella staterna, dess rätt att genom individuella lagar kontrollera element av juriesammansättningen och hur många röster som behövs för fällande dom. Kravet på enlighet är inte lagstadgat, med undantag om juryn består av endast sex medlemmar. Varje ledamot avlägger en röst och jurymedlemmarna avgör endast skuldfrågan, inte påföljdsfrågan.

4.5 Rekrytering och val av juryledamöter

Första steget för rekryteringen av juryledamöter är den tilltalades rätt att besluta om han eller hon vill genomgå en rättegång där en jury avgör rättstvisten. Därefter beslutas om vilka jurymedlemmar som skall inta jurybåset via en procedur som kallas *voire dire*. Långt innan en rättegång startar finns färdiga listor över potentiella jurykandidater inom varje amerikansk delstat. Varje delstat skapar sin egna unika lista över potentiella kandidater, hämtade från röstlängder, skatteutdrag och körkortslistor. Från dessa listor utser sedan tingsnotarier och ombud slumpvis ett antal namn som kommer att utgöra en speciell jury pool.

Prejudikat och rättsprinciper fungerar som vägledning och med hjälp av frågeformulär beslutas om ledamöterna uppnår gällande krav. En mycket känd försvarsadvokat, Clarence Darrow, baserade alltid sina val på stereotyper. Han menade att presbyterianer är: *"cold as the grave"*, skandinaver: *"almost sure to convict"*, den rika överklassen: *"the Board of Trade, the Penitentiary"*. Visserligen har den stereotypa bilden förändrats genom åren och den moderna juristen väljer troligtvis inte sina ledamöter utifrån Darrows. En annan mycket omtalad amerikansk försvarsadvokat, Gerry Spence, är känd för att välja manliga jurykandidater då han anser att män "syndat" mer och därmed också är mer förlåtande jämfört med kvinnor. Detsamma gäller feta människor. Spence menar att feta personer saknar självkontroll jämfört med smala människor och därför kräver mindre från andra.¹⁰⁹

Idag är det vanligare att advokater och åklagare använder sig av vetenskapliga undersökningar för att få bäst resultat vid valet av ledamöter. Ibland anlitas konsulter som hjälper till vid *voire dire* genom att plädera inför en "uppriggad" jury eller "anställda" juryledamöter och därefter återfår feedback på hur argumentationen mottagits. Visserligen kan det diskuteras om dessa procedurer verkligen kan förutspå en fällande eller friande dom. Statistik visar att endast fem till femton procent är kopplat till demografiska- och personliga faktorer då olika grupper presenterats med samma typ av bevisning.¹¹⁰

4.6 Vem är lämplig juryledamot?

Att fastställa lämpliga juryledamöter är givetvis av samma vitala betydelse för rättssäkerheten i USA som i Sverige men den processuella regleringen skiljer sig stort mot vårt svenska system. Rätten till en oberoende jury är en av konstitutionens grundpelare¹¹¹. Sjätte amendement (sjätte tillägget i den amerikanska konstitutionen) stadgar att den tilltalade *"shall enjoy the right to a speedy and public trial by an impartial jury"*. Supreme Court (Högsta domstolen) har också stadgat att denna rätt är

¹⁰⁹ Tarr: *Judicial Process & Judicial Policymaking*, s. 133

¹¹⁰ Stier och Shestowsky: *Profiling the Profilers: A study of the Trial Consulting Profession, Its impact on Trial Justice and What if anything to do about it*, Wisconsin Law Review 1999: s. 459.

¹¹¹ *People v. Wells*, 197 Cal. Rptr. 163, 167, 1983

indirekt underförstådd och återfinns i the Due Process Clause i konstitutionen. Sjunde tillägget stadgar rätten till en oberoende jury i både civil- och brottsmål¹¹².

Hur beslutas om oberoende och lämpliga juryledamöter? Enligt Högsta domstolen är en oberoende och lämplig ledamot: *"a juror who can lay aside his opinion and render a verdict based on the evidence presented in court"*¹¹³, further more: *"an impartial juror is simply one with a mental attitude of appropriate indifference"*¹¹⁴ och en som *"is able to conscientiously apply the law and find the facts"*¹¹⁵.

Införstått i sjätte tillägget, är rättsgarantin, att en oberoende jury skall väljas genom en slumpvis dragning från röstlängder och körkortslistor och skall omfatta alla grupper av samhället¹¹⁶. En stor grupp människor diskvalificeras tidigt i processen då dem är förhindrade på grund av lag. Det gäller till exempel utlänningar/ immigranter som inte uppnår kravet på hemvist, personer som inte talar eller kan skriva på engelska eller personer som har utfört grövre kriminella handlingar och blivit dömda till fängelse i mer än ett år. En annan grupp åtnjuter dispens på grund av yrket. Det gäller till exempel politiker, läkare, och medlemmar av försvaret. En tredje grupp som undantas är jurister och poliser då det finns risk att dessa utgör för stort inflytande på resterande jurymedlemmar, alternativt har en förutfattad mening vad gäller ansvarsfrågan i fallet. En sista grupp som per automatik undantas är om tjänstgöringen kan komma att utgöra en otillbörlig börda för den enskilda personen i fråga.¹¹⁷ Därefter sker utfrågningen i samband med *voire dire*, vilket avgör kandidaternas lämplighet. Processen ger advokater och allmänna åklagare en absolut rätt att välja bort ett antal juryledamöter utan att påvisa orsak.¹¹⁸ Denna absoluta rätt tillfaller båda sidor. Dock har U.S. Supreme Court förklarat att Konstitutionen förhindrar att åklagare och advokater grundar sitt beslut på ras eller kön i valet om

¹¹² Thiel v. S. Pac. Co., 328 U.S. 217, 220, 1946. McDonough Power Equip. v Greenwood, 464 U.S. 548, 549, 1984. Morgan v. Illinois, 504 U.S. 719, 727, 1992. Irvin v. Dowd, 366 U.S. 716, 722, 1961. Hamer v. United States, 259 F.2d 274, 279, 9th Cir. 1958. In Duncan v. Louisiana, the Supreme Court held that the Sixth Amendment provision for an impartial jury in criminal cases applies to the states as well as the federal government 391 U.S. 145, 1968

¹¹³ Patton v. Yount, 467 U.S. 1025, 1037, n.12, 1984

¹¹⁴ United States v. Wood, 299 U.S. 123, 145-46, 1936

¹¹⁵ Lockhart v. McCree, 476 U.S. 167, 178, 1986

¹¹⁶ Taylor v. Louisiana, 419 U.S. 522, 1975

¹¹⁷ 28 U.S.Code §1865(b), Qualifications for jury service

¹¹⁸ Swain v. Alabama 380 U.S. 202, 1965

potentiella ledamöter. Denna absoluta rätt är lagstadgad men varierar från delstat till delstat beroende på brottsrubricering. Dessutom är det i vissa delstater endast tillåtet för domaren att ställa frågor, i andra har åklagare och advokater rätt till kompletterande frågor.¹¹⁹

Voir dire, en fransk term som översätts till: ”att tala sanningen” eller ”att se, att tala”. *Voir dire* används för att avgöra om en ledamot är partisk eller fientligt inställd till en specifik rättsfråga eller om det finns annan anledning till att inte låta en potentiell jurymedlem tjänstgöra. Detta är själva rättesnöret och motsvarar vårt svenska lämplighetskrav. Genom denna procedur kan eventuella fördomar och diskriminerande åsikter vad gäller etnicitet, religion och ras komma fram. Dessutom ger utfrågningen möjligheten för åklagare och försvar att lägga upp en taktik inför kommande rättegång. Om domaren i fallet anser att anledning finns att ifrågasätta en ledamots inställning till en rättsfråga, kan han välja att besluta om att hinder föreligger och därmed befria en ledamot från juryplikt. Domaren har också rätt att välja vilka frågor som skall tillåtas och hur utfrågningen skall gå till¹²⁰ och i slutändan är det domarens uppgift att garantera att de juryledamöter som valts är oberoende och opartiska inför kommande rättegång.¹²¹ I flera stora fall i USA har *voir dire* processen varit lång, till exempel i ett välkänt fall; ”*The Hillside Strangler*”¹²², en mordrättegång i Los Angeles där själva *voire dire* processen tog 49 rättegångsdagar.¹²³

I ett annat mycket uppmärksammat fall, mordrättegången mot O.J. Simpson år 1994, tvingades potentiella jurymedlemmar besvara ett frågeformulär med över 300 frågor. Försvaret lärde sig snabbt att kompositionen av jurymedlemmarna var av avgörande vikt. Visserligen var både försvar och åklagare väl medvetna om att valet av jurymedlemmar skulle komma att bli kritisk för utgången av fallet och O.J. Simpsons försvarsteam drog nytta av detta. Simpsons försvarare anlidade två experter; Jo-Ellen Dimitrius, en elitkonsult med stor erfarenhet och framgång av arbete med juryledamöter, samt; Donald Vinson, verkställande direktör för Decision Quest, en av Amerikas ledande jury konsultfirmor. Vinson och Dimitrius upprättade en

¹¹⁹ American Bar Association, *Principles for Juries and Jury Trials*, s. 69-70

¹²⁰ *Connors v. United States*, 158 U.S. 408, 413, 1895

¹²¹ *United States v. Padilla-Valenzuela*, 896 F. Supp. 968, 970, 1995.

¹²² King: *The Hillside Strangler: Angelo Buono and Kenneth Bianchi. Investigation Discovery*

¹²³ Tarr: *Judicial Process & Judicial Policymaking*, s. 131

valundersökning bland Los Angeles medborgare för att få en uppfattning om deras inställning till O.J. Simpson och rättegången och för att tänga specifika frågor som skulle kunna framträda under processens gång. Dessutom skapade dem frågeformulären som användes vid voir dire processen. Åklagarsidan å andra sidan, riggade påhittade juryrättegångar och observerade dessa olika demografiska grupper under processen. Med informationen från frågeformulären och voir dire processen konstruerade Vinson och Dimitrius den ”ideala” juryledamoten för försvaret: en afro-amerikansk kvinna i medelåldern, industriarbetare med någon typ av personlig erfarenhet från polisväsendet. Simpsons försvarare råddes att välja juryledamöter som passade profilen. Åklagaren, Marcia Clark, förkastade Vinsons och Dimitrius undersökning och menade att rekvisiten för mord var uppfyllda och att våldet mot Nicole Brown (Simpsons exfru) talade för sig själv. Marcia Clark misslyckades dessutom att använda sin fullständiga rätt att eliminera 20 eventuella ledamöter och den slutgiltiga juriesammansättningen kom att bestå av åtta afro-amerikanska kvinnor, en afro-amerikansk man, två vita kvinnor och en latinamerikansk man. Denna jury kom att frikänna O.J. Simpson för mordet på hans tidigare fru, Nicole Brown, trots att bevisen mot Simpson var nästintill vattentäta.¹²⁴

4.7 Bevisvärdering

Innan bevisning läggs fram inför juryn, framförs den inledande presentationen av åklagaren i brottmål och av käranden i civilmål. Denna presentation ger jurymedlemmarna en insikt om rättsfallet i fråga, där både bevisning och rättsfrågorna framkommer. Än mer viktigt, den inledande prestationen blir en grundpelare för juryledamöterna genom rättegången. Enligt lag skall den inledande presentationen inte vara mer än just inledande. Dock anser de flesta processande jurister att den inledande presentationen inför juryn är den avgörande för hela rättsfallet. De inledande fraserna tillåter åklagare och försvar att etablera en första relation med juryn och därmed få en känsla för om deras initiala argument fått juryn att vända ryggen mot åklagar- eller försvarssidan.

Både åklagar- och försvarssidan är bundna av komplicerande bevisregler. I USA råder inte fri bevisprövning likt svenska regler (där visserligen beviskravet inom svensk

¹²⁴ People of the State of California v. Orenthal James Simpson, 1995

straffrätt är högt ställt; ”*bortom rimligt tvivel*”), utan endast bevisning som är relevant och trovärdig är tillåtet i rätten. *The Federal Rules of Evidence* skapar ramarna för vilken typ av bevisning som anses tillåtet och inte. Bevisning som är irrelevant,¹²⁵ missledande, skadlig eller har ett förhalande syfte är som huvudregel otillåten.¹²⁶ Det gäller också bevisning som redan från början tillhör ett av alla undantag,¹²⁷ bevisning som är privilegierad¹²⁸ samt reglerna kring *hearsay*¹²⁹ (ord grundade på hörsägner är inte godtagbart som bevis inför rätta). *Hearsay* är inte tillåtet då dess trovärdighet inte kan testas genom *cross-examination* (förhör av tilltalad, käreande eller vittne av motpart). Rätten exkluderar nästan alltid bevisning gällande ett brottsoffers sexuella bakgrund i våldtäktsmål då denna information inte har någon bäring i frågan om brottet begåtts eller inte.¹³⁰ När en fråga uppkommer gällande otillåten bevisning har domaren möjlighet att direkt döma i frågan antingen före eller under rättegången¹³¹ och han har rätt begära prövning av bevisfrågan inför öppen jury eller bakom stängda dörrar.¹³² Vidare har domaren rätt att exkludera bevis, om han eller hon tror att det finns en risk att juryledamöterna väger bevisningen felaktigt och påverkas i fel riktning. Detta är en rättssäkerhetsgaranti för att skydda både brottsoffer och tilltalad.

4.8 Otillåten bevisning

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det relevant och av stor vikt att veta om jurymedlemmar kan lyssna uppmärksammat till vittnesmål och experter utan att lägga otillbörlig vikt vid bevisning som är irrelevant eller otillåten. När otillåten bevisning presenterats instrueras jurymedlemmar av domaren att bortse från angivet faktum. Dock indikerar de flesta undersökningar på att det är mycket svårt för jurymedlemmar att bortse från information som de hört. Även ur en svensk rättssynpunkt är detta

¹²⁵ Federal Rules of Evidence 402

¹²⁶ Federal Rules of Evidence 403

¹²⁷ Federal Rules of Evidence 404 character evidence is generally inadmissible to prove conformity therewith; Rule 407 evidence of subsequent remedial measures is generally inadmissible; Rule 408 evidence of an offer to compromise a claim is generally inadmissible; Rule 409 evidence of an offer to pay medical expenses is generally inadmissible; Rule 410 evidence of certain pleadings are per se inadmissible; Rule 411 evidence of a party's insurance coverage is generally inadmissible

¹²⁸ Federal Rules of Evidence 501

¹²⁹ Federal Rules of Evidence 802

¹³⁰ Federal Rules of Evidence 412, ”*Rape shield law*”. Paragraf 412 - bevisning om ett offers sexuella historia är som huvudregel otillåtet i våldtäktsmål

¹³¹ Federal Rules of Evidence 403

¹³² Federal Rules of Evidence 104(c), Federal Rules of Evidence 103(c)

intressant. Det kan diskuteras om svenska nämndemän kan skilja mellan tillåten och otillåten bevisning.

The Chicago Jury Project är en projektgrupp som utfört studier rörande juryns möjlighet att både rätta sig efter- och avvisa instruktioner.¹³³ En av deltagarna och grundarna av studien är Dale Broeder. Han rapporterade till exempel att när en jury inte fick information om att en åtalad var täckt av försäkring i ett skadeståndsmål, så utbetalades i genomsnitt \$33000 till motparten. I de fall då juryledamöterna fick veta att den åtalade hade försäkring så utbetalades i genomsnitt \$37000. I ett tredje scenario informerades juryn om att den åtalade var försäkrad men ombads åsidosätta denna information. Resultatet blev att juryn i dessa fall belönade motparten med ett ännu högre skadeståndsbelopp, \$46000. Med andra ord, så fort juryn fått information om den åtalades försäkringsskydd, så blev anvisningarna om att bortse från dessa fakta, snarare en påminnelse om att försäkring fanns. Vidare så indikerade studien att när en av parterna öppet bestred bevisning och dess tillåtelse i rätten blev resultatet snarare det omvända och juryn lade ännu större vikt vid detaljen (till exempel att försäkring fanns). Jurymedlemmarna ifrågasatte uppståndelsen kring ett visst faktum och lagrade informationen istället för att bortse ifrån den.¹³⁴

Forskning inom området som rör minne och vår kognitiva förmåga tenderar att stödja the Chicago Jury Projects resultat. Upprepning är med säkerhet en omständighet som omvandlar fakta till minne. En del forskare påstår att det i princip är omöjligt för en jurymedlem att bortse från fakta som framkommit då information och detaljer färgar minnet och därmed rättsfallet som helhet. Fenomenet/teorin kallas "*hindsight bias*" (*förutfattad mening eller fördumsfull/partiskhet på svenska*) i USA och förklaras av de amerikanska forskarna som: "*appears to involve an integration of outcome information [or, presumably inadmissible evidence] into one's understanding of the story, which influences one's judgments about the inevitability of the outcome one has been told, perhaps by affecting recall of material or its weighting.*"¹³⁵ Med andra ord, ju lättare det är att dra en slutsats från ett presenterat bevis, desto svårare är det att negligera detta trots instruktioner från domaren att bortse från bevisningen. Loftus

¹³³ Broeder: *The University of Chicago Jury Project*, 38 NEB. L. REV. s. 744 ff.

¹³⁴ Broeder: *The University of Chicago Jury Project*, 38 NEB. L. REV. s. 754

¹³⁵ Casper, Benedict, Perry, *Law and Human Behavior, the Hindsight Bias*, s. 291-310

mfl, skriver att när information upprepas vid rättegång, ger det starkare avtryck i minnet hos jurymedlemmarna. Studien stöds av ett antal kanadensiska, brittiska och amerikanska forskningsresultat som funnit att jurymedlemmar och nämndemän är oförmögna att tillämpa bevisning på ett begränsat sätt. Detta får ju givetvis konsekvenser för båda parter och inte minst för rättssäkerheten. Ett annat exempel som bör belysas är det fall då en åtalad vittnar. Som redogjorts för ovan är som huvudregel inte tillåtet för åklagaren att ifrågasätta eller ange den åtalades kriminella bakgrund, däremot är det tillåtet att påvisa om det finns en kriminell benägenhet hos den åtalade.¹³⁶ Forskningsresultat har visat att då en ledamöterna informeras om en åtalad persons kriminella förflutna skapas en föreställning om bevisningen och/eller den åtalade vilket påverkar utgången i fallet. Trovärdigheten ifrågasätts och begränsade instruktioner har troligtvis mycket liten effekt på utgången i målet. Det är ju näst intill omöjligt för juryledamöter att glömma bevisning av en anledning och minnas densamma för en annan.

Ytterligare en studie har presenterats. Denna studie har tittat på juryns förmåga att kritiskt och objektivt granska bevisning. Två forskare fann att förmågan att fatta beslut hos juryn påverkas av domarens ton och indirekta inställning. Ju mer ihållande och envisare ton, ju större sannolikhet att juryn inte bortsåg från bevisning trots att detta anvisades. Forskarparet applicerade detta resultat till en teori de kallade ”*The Reactance Theory*”.¹³⁷ *Reactance Theory* (reaktions teorin på svenska) föreslår att när en individ blir berövad friheten att själv välja, blir det förbjudna valet mer attraktivt än om alternativet uppenbarar sig naturligt från första början.¹³⁸ Varnande anvisningar åstadkommer snarare en ”*boomerangeffekt*” där resultatet blir det omvända, precis som i Broeders studie gällande försäkringskyddet.

En tredje teori som presenterats av forskare inom samma område och som fått allmänheten att ifrågasätta rättssäkerheten hos jurysystemet är den så kallade ”*Conflict Theory*” som visar på jurymedlemmars ovilja att följa instruktioner i fall då det finns ytterst lite tillåten bevisning att grunda en dom på. Forskarna noterade att jurymedlemmar som blev instruerade att bortse från högst trovärdig bevisning

¹³⁶ Federal Rules of Evidence 404(b), Federal Rules of Evidence 609

¹³⁷ Eichhorn: *Social Science findings and the jury's ability to disregard evidence under the federal rules of evidence*, s. 341 ff.

¹³⁸ Brehm, *Psychological reactance: A theory of freedom and control*, p. 35

hamnade i ett moraliskt dilemma och kände sig splittrade när de befann sig inför två icke önskvärda valmöjligheter; bortse från domarens råd eller besluta om en orättfärdig dom. Dessa resultat föreslår att det moraliska dilemma jurymedlemmar ibland försätts i, kan vara en av anledningarna till varför icke önskvärda resultat och oförutsedda domar så många gånger uppstår.¹³⁹ Dessa moraliska trångmål hos jurymedlemmar får konsekvenser såsom, ilska, frustration, avlägsnande samt försämrad prestationsförmåga och till och med urartning i vissa fall. Försämrad prestationsförmåga påverkar givetvis rättssäkerheten och utgången av ett rättsfall. Teorin kan appliceras på ovanstående exempel rörande en åtalad persons tidigare straffregister. Om jurymedlemmar inte förstår den grundläggande principen till varför en åtalad persons tidigare straffregister inte skall tas med i bedömningen om ett visst brott begåtts eller inte så är det relativt självklart att förvirring uppstår. Denna förvirring kan leda till oförmåga att följa givna instruktioner och risk finns att beslut om dom tas på felaktiga grunder.

4.9 Extern påverkan hos jurymedlemmar

Psykologer och beteendevetare har granskat faktorer som påverkar riktighet och precision vid jurydomar. De har granskat faktorer som inte per se är bevis, men som indirekt kan påverka bedömningen rörande den åtalade, brottsoffer, målsägande eller vittnen samt otillåten bevisning. Studier visar att information vad gäller den åtalades bakgrund eller uppträdande många gånger blir avgörande för utgången av ett mål. Till exempel har det visat sig att vita jurymedlemmar är hårdare i sin bedömning gentemot åtalade med mörk hudfärg och att mörka jurymedlemmar är hårdare i sin bedömning gentemot vita. Det gäller främst "*blue-collar crimes*."¹⁴⁰ Då jurymedlemmarna blivit instruerade att undvika prejudicerande åsikter tenderar juryn att återge nyanserade utslag. Detta gäller även då bevisningen tydligt väger tyngre åt ett håll. För de fall då bevisning är tvetydig och åklagarsidans fall är svag, brukar jurymedlemmar stödja sig på sina egna antaganden, åsikter och förutfattade meningar i tro på gärningarnas betydelse.

¹³⁹ Eichhorn: *Social Science findings and the jury's ability to disregard evidence under the federal rules of evidence*, s. 341 ff.

¹⁴⁰ *Blue-collar crime* är ett brott som begåtts av en person från en lägre social klass jämfört med *white-collar crime*, som associeras med ett brott begånget från en person från en högre klass.

Åklagaren är som huvudregel förhindrad att lägga fram bevisning om en tidigare dom, med risk för att jurypolen blir negativt påverkad och dömer den åtalade i ljuset av tidigare förseelser. Denna huvudregel rubbas om den åtalade väljer att vittna och åklagaren kan då höra den åtalade i syfte att rubba hans/hennes trovärdighet. Undantag föreligger även gällande sexualbrott och sexförbrytare. År 1994 röstade kongressen igenom lagförslaget att tillåta bevisning i rätten som visar om den åtalade dömts för tidigare sexualbrott och därmed kan den åtalades karaktär användas som bevisning i federal court för att tillhandahålla bevisning rörande den tilltalade, målsägande eller ett vittne.¹⁴¹ När det gäller andra brott kan domaren begränsa bevisningen vad gäller den åtalades tidigare straffregister till att endast tillåta denna för att rubba svarandes trovärdighet, inte för att bevisa hans/hennes benägenhet att begå gärningen ifråga. Detta hände Maria Ohler i ett rättsfall från 1993, som dömdes till tre års skyddstillsyn för innehav av metamfetamin. Fyra år senare fann polisen 38kg marijuana inbyggt i den bil som Maria Ohler körde över landsgränsen till USA från Mexiko. Då hon i rätten åtalades för innehav och smuggling av marijuana, tilläts åklagaren presentera hennes tidigare dom för att attackera hennes trovärdighet i vittnesbåset. Domen blev mycket omtalad.

Att tillåta en tidigare dom för att attackera en persons trovärdighet har bemötts med hård kritik. Som redogjorts ovan så har begränsade instruktioner haft mycket liten effekt. Ledamöter som blivit upplysta om en åtalads tidigare brott är mer benägna att fälla än att fria, jämfört med de som inte blivit informerade. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv bör det ifrågasättas om det är lämpligt att låta ledamöter ta del av delar av bevisning som presenteras om en distinktion inte kan göras.

Samma problematik föreligger då en åtalad prövas för två eller flera brott samtidigt om dessa är likartade eller sammanhängande. Denna procedur kallas ”joinder” och existerar främst på grund av effektivitetsskäl. Det är rimligt att pröva sammanhängande brott i en och samma rättegång än att arrangera två separata. I ett rättsfall från år 2003 stod Bryan Quinn åtalad för 21 brott för väpnat rån mot ett flertal djurbutiker i staten Colorado. Brotten prövades i kombination med varandra. Efterföljande studier har tydligt visat på att denna procedur är till nackdel för en åtalad då jurymedlemmar har svårt att särskilja olika brott och tillhörande bevisning

¹⁴¹ Federal Rules of Evidence 404

då ledamöter vid "joinder trials" missbedömer och förvirrar bevisning och sannolikheten är större att de drar egna slutsatser rörande kriminell fallenhet.¹⁴²

Forskare har identifierat följande faktorer som har någon typ av påverkan vad gäller jurymedlemmars möjlighet att följa instruktioner, till exempel att bortse från otillåten bevisning, eller att endast tillämpa delar av bevismaterialet:

- 1) upprepning av otillåten bevisning
- 2) bevisning som "står ut"/särskilt viktig i sammanhanget
- 3) domarens ingripande och grad av envishet då instruktioner framförs
- 4) till vilken grad jurymedlemmar uppfattar att domaren bryter in i beslutsprocessen
- 5) jurymedlemmars förståelse för underliggande principer och den allmänna rättsordningen samt bevisregler och *exclusionary rules*
- 6) jurymedlemmars språkförståelse av givna instruktioner

¹⁴²Greene och Heilbrun, *Psychology and the Legal System* s. 301

5. Analys

5.1 Svenska nämndemän är oskolade i sin bevisvärdering, bidrar detta till rättsosäkerhet för rättsskipningen?

Svenska nämndemän är oskolade i bevisvärdering och hantering av juridiska rättsprinciper och mål. Europakonventionen stadgar rätten till en rättvis rättegång och Sverige har en skyldighet att leva upp till grundläggande krav. Att svenska nämndemän är oskolade i bevisvärdering där svåra bevisfrågor förekommer skapar en snårig problematik. Svåra bevisfrågor innebär att den juridiska bedömningen är komplex. Statistik visar (som redogjorts för ovan) att det genomsnittliga antalet tjänstgöringsdagar ökar med stigande ålder men är förhållandevis lågt. Utredningen skriver i sitt förslag att en nämndeman skall tjänstgöra minst åtta dagar per år, dock inte mer än tjugofem dagar under ett kalenderår. Enligt utredningen samt remissinstanserna vill man dock inte se en alltför hög tjänstgöringsgrad då detta riskerar att urholka nämndemännens roll. De skriver att en nämndeman som tjänstgör ofta blir rutinerad och alltför insatta i dömandet för att deras status som lekmän skall kunna hävdas fullt ut. Lekmän skall ses som utomstående representanter, folkets förlängda arm och rutin i dömandet går emot den tjänstgöringstäthet som efterfrågas. Det är en märklig argumentation. Å ena sidan efterfrågar man representativa nämndemän som tar uppdraget på allvar och som deltar vid rättegång och vid återfinner sig vid kallelse. Å andra sidan framförs argumentet att lekmän som deltar för ofta är en risk för rättssäkerheten då de agerar alltför rutinmässigt. Hög tjänstgöringsfrekvens bör enligt min mening underlätta rekryteringen av nämndemän, minska kostnaderna och ge upphov till att färre personer hoppar av sina uppdrag. Inte minst bör detta leda till mer rättssäkra domar och bevisvärdering. Övning ger färdighet.

En lagstadgad tjänstgöringsfrekvens bör vara en effektiv metod för att åstadkomma denna förbättring. Om det svenska systemet skall behålla nuvarande ordning bör det vara önskvärt och värdefullt att nämndemän erhåller viss erfarenhet av den dömande verksamheten. Det finns ingen tvekan om att nämndemän skulle få större förståelse

för det juridiska systemet och dess ordning ju fler dagar de tjänstgör per år, även bör leda till minskad subjektivitet. En lagstadgad tjänstgöringsfrekvens är ett positivt inslag även med tanke på de uppgifter som framkommit gällande utbildningsfrekvens hos deltagande nämndemän. Att deltagarfrekvensen vid introduktionsutbildningen är drygt 50 procent är illavarslande. Denna bör vara närmare 100 procent. Endast 13 procent av domstolarna har en deltagarfrekvens mellan 90 – 100 procent. 60 procent av domstolarna håller inte ens en introduktionsutbildning för nämndemän. Hur kan en lekman som är oskolad juridiskt, inte deltar vid en introduktionsutbildning och kanske är allmänt ovetande gällande lag vid ett mål i domstol, deltaga i dömandet och avgöra en människas framtid och utgång? Att tillåta detta system är en kränkning av Europakonventionens regler och inte minst för den enskilda personen ifråga.

De teorier, *fördomsteorin, reaktionsteorin och konfliktteorin*, som presenterats ovan av Chicagos forskarpanel är högst relevanta och intressanta ur ett svensk rättssäkerhetsperspektiv. Utan en ordentlig genomgång och introduktionsutbildning som många gånger saknas i Sverige, skiftar ansvaret till domaren ifråga. Domaren måste instruera och agera på ett mycket kompetent vis för att väga upp för oskolade och orutinerade nämndemän. Det räcker inte att domaren kan lagen, domaren måste också agera så metodiskt att instruktionerna är glasklara. Som undersökningar gällande jurysystemet visat, är detta ytterst svårt. Opponenten till nämndemannasystemet och jurysystemet argumenterar att ledamöter i brottmål begår fler misstag än vad som bör tolereras. Detta beror många gånger på att de ställs inför svåra beslut och rättsfall där bevisningen är mycket komplicerad. Professor Bruce Spencer på Northwestern University har uppskattat att cirka en utav åtta domar är inkorrekta. Han har i sin kritik framfört; ”*Can we be satisfied knowing that innocent people go to jail for many years for wrongful convictions?*”¹⁴³

Då otillåten bevisning av misstag presenteras inför nämndemän eller jury har både åklagar- och försvarssidan rätt att invända öppet mot att bevisningen används i fallet.¹⁴⁴ När en invändning framförs har domaren en skyldighet att bedöma relevansen. Om domaren meddelar att bevisning ej skall tillåtas i fallet så innebär detta att ledamöterna måste bortse från nyss nämnda påstående. Men kan ledamöterna

¹⁴³ Greene och Heilbrun, *Psychology and the Legal System*, p. 297

¹⁴⁴ Federal Rules of Evidence 103(a)(1)

på ett professionellt sätt bortse från otillåten bevisning som presenterats och kan domaren kommunicera detta på ett tillbörligt sätt? Går det att bortse från viss bevisning eller att helt stryka bevisning som uppkommit men ogiltigförklarats? Principer och lagar förlorar sin styrka om ledamöter är oförmögna att följa instruktioner och applicera givna riktlinjer. Både i Sverige och i USA har det anförts att "begränsande" eller "botande" instruktioner är nödvändiga i alla situationer.¹⁴⁵ I rättsfallet *United States v. Bruton* uttalar sig Högsta Domstolen: "*there are some contexts in which the risk that the jury will not, or cannot, follow instructions is so great, and the consequences of failure so vital to the defendant, that the practical and human limitations of the jury system cannot be ignored.*"¹⁴⁶

I ett senare rättsfall från 1987, *United States v. Richardson*, uttalar sig majoriteten av domarna: "*The rule that juries are presumed to follow their instructions is a pragmatic one, rooted less in the absolute certitude that the presumption is true than in the belief that it represents a reasonable practical accommodation of the interests of the state and the defendant in the criminal justice process.*"¹⁴⁷ Detta uttalande kan tolkas som i ett försök att balansera olika intressen än en faktiskt tro på att ledamöterna förstår och kan följa givna instruktioner. Rätten väljer att presumera juryledamöternas förmåga att inte beakta otillåten bevisning och ta emot juryinstruktioner snarare än att tillkänna att det finns en tvivelaktighet vad gäller dess kompetens.

Reaktionsteorin rör juryns förmåga att kritiskt och objektivt granska bevisning. Man fann att förmågan att fatta beslut hos ledamöter påverkas av domarens ton och indirekta inställning. Ju mer ihållande och envisare ton, ju större sannolikhet att juryn inte bortsåg från bevisning trots att detta anvisades av domaren. Dessa argument kan dock ifrågasättas. Att reaktionsteorin kan påverka ledamöters beslut är troligt men kanske är det aningen överdrivet att påstå att den enskilda medborgaren skulle bli förolämpad av att domaren försöker instruera juryn under pågående rättegång och därmed döma annorlunda. Jag vill tro att ledamöter tacksamt tar emot instruktioner från domaren då de redan befinner sig i en främmande miljö där förfarandet för

¹⁴⁵ Federal Rules of Evidence 105 (Advisory committee's note)

¹⁴⁶ *United States v. Bruton*, 391 U.S. 1968, s.123, 135 – begränsade instruktioner ansågs otillräckliga där en medbrottsling medger misstänktes namn utan att själv vittna under rättegången i en "joined trial"

¹⁴⁷ *United States v. Richardson*, 418 U.S. s. 211

många är helt nytt och att problematiken med att inte följa instruktioner bottnar i andra orsaker. Om underliggande principer, till exempel the exclusionary rule, förklaras på ett utförligt sätt och juryledamöterna förstår den rättsliga uppgiften bör graden av motsträvighet minskas betydligt.

Den så kallade konfliktteorin kan förklaras på ett förnuftigt sätt och har relevans när man granskar våra svenska nämndemän. Forskarna noterade att jurymedlemmar som blev instruerade att bortse från högst trovärdig bevisning hamnade i ett moraliskt dilemma och kände sig splittrade när de befann sig inför två icke önskvärda valmöjligheter; bortse från domarens råd eller besluta om en orättfärdig dom. Det är logiskt att motsägande alternativt genererar förvirring vid beslutsfattande hos ledamöterna. Dessa resultat föreslår att det moraliska dilemma jurymedlemmar ibland försätts i, kan vara orsak till varför icke önskvärda resultat och oförutsedda domar så många gånger uppstår. Dessa moraliska trångmål hos jurymedlemmar får konsekvenser såsom, ilska, frustration, avlägsnande samt försämrad prestationsförmåga och till och med urartning i vissa fall. Hur kan man undvika moraliska trångmål samt upprätthålla rättssäkerheten? Denna intressekonflikt bör gå att undvika med tydligare riktlinjer, bättre instruktioner, högre tjänstgöringsfrekvens och obligatorisk utbildning.

Att oskolade juryledamöter och nämndemän ställs inför svåra rättsfall är ingen nyhet. Att de tvingas ta beslut utifrån komplicerade bevisregler kan således ha stor effekt på både åtalade och brottsoffer som undersökningar och tidigare rättsfall visat. Våldtäktslagarna i Sverige och USA omfattas av komplicerade bevisregler och är omtalade. Den så kallade "rape shield statute" i USA förhindrar en försvarsadvokat att ta upp ett våldtäktsoffers sexuella bakgrund och historia,¹⁴⁸ med undantag i de fall då detta är konstitutionellt berättigat,¹⁴⁹ fall då tredje part varit inblandad och blod eller sperma måste identifieras¹⁵⁰ samt fall då sexuellt umgänge med en åtalad förekommit och erkännande används som bevisning¹⁵¹.

Lagrummet är till för att skydda kvinnan, hennes privatliv, tidigare sexuella bakgrund

¹⁴⁸ Federal Rules of Evidence 412

¹⁴⁹ Federal Rules of Evidence 412(b)(1)

¹⁵⁰ Federal Rules of Evidence 412(b)(2)(A)

¹⁵¹ Federal Rules of Evidence 412(b)(2)(B)

samt belysa det faktum att tidigare samtycke inte i sig betyder att samtycke getts i ett senare fall. Innan införandet av the *exclusionary rule* var det inte ovanligt att våldtäktsmål förvandlades till en utredning av brottsoffret och hans/hennes karaktär och privatliv, vilket indirekt resulterade i att fokus inte riktades mot den åtalades straffansvar eller oskuld. Vissa kritiker hävdar att the *exclusionary rule* i våldtäktsmål skall vara absolut eller till närmast absolut.¹⁵²

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det således intressant att undersöka om oskolade juryledamöter kan behärska och sälla bevisning som framförts i ett mål och vilken inverkan detta kan få. När ett brottsoffrets sexuella bakgrund framkommer under en rättegång, måste jurymedlemmarna använda informationen på ett mycket begränsat sätt. Detta gäller även svenska nämndemän. Tidigare sexuell bakgrund får inte tolkas som ett antagande om ett brottsoffrets karaktär. En separation måste alltså ske mellan karaktär och faktisk bevisning i gällande mål. En uppgift som är svår för utbildade domare och än mer för jurymedlemmar och nämndemän. Situationen blir än mer svårtolkad i de fall då ett brottsoffrets sexuella bakgrund tillåts enligt § 412. Trots bevisregler och underliggande principer har det visat sig att försvarsadvokater i våldtäktsmål undersöker våldtäktsoffers sexuella bakgrund och söker vägar att använda informationen och misskreditera offret under rättegången. Det ligger alltså i farans riktning att ett brottsoffer misskrediteras och problematiken med oskolade ledamöter gör sig starkt påmind.

En viktig sak att poängtera är att individuella ledamöter många gånger har en subjektiv vy och avvisar ledande principer då dem inte förstår bevisregeln eller principen bakom. Det har i våldtäktsmål visat sig att ledamöter tolkar faktum att en kvinna eller man som tidigare gett sitt samtycke till sexuellt umgänge också gett sitt samtycke till samlag med den åtalade i ett senare fall. Det har även framkommit under rättegång att ledamöter är av den åsikten att en kvinnas direkta promiskuitet har en direkt påverkan vad gäller den åtalades straffskyldighet och uppförande i ett våldtäktsmål. Detta trots givna juryinstruktioner. Konflikten ligger i både oförstående och subjektivitet, vilket i sin tur kan leda till allvarliga konsekvenser för målsägande. Visserligen skall man inte anta att ledamöter som ställs inför svåra beslut, inte kan

¹⁵² Estrich, *Real Rape* 1997, s. 173 ff.

applicera principer och lagrum och har en förståelse för rättssäkerheten. Många ledamöter följer domarens instruktioner och tillämpar bevisregler så som de instrueras att göra. Dock måste det ifrågasättas om det går att finna reformer och förändringar i som kan leda till en förbättring. För alla de fall då en oskolad jury eller nämndemän misslyckas tolka bevisning och felaktig dom verkställs, är i sig ett misslyckande och en fara för rättssäkerheten. Detta får inte ske på någons bekostnad. Vad gäller det amerikanska jurysystemet förespråkar jag en absolut *exclusionary rule* med hänsyn till tidigare sexuell bakgrund. Detta skulle definitivt förhindra samt förenkla jurymedlemmars tolkningsutrymme. Å andra sidan skulle detta kollidera med den konstitutionella rätten en åtalad besitter. I grund och botten rör det sig om vilket intresse politiker och gemene man anser sig väga tyngst.

5.2 Vilken roll spelar nämndemän och jury för rättstraditionen?

Nämndemän och juryledamöter har och har alltid haft en viktig roll i rättsprocessen. Nämndemannens kanske viktigaste roll är som företrädare för den lokala omvärlden. Han eller hon företräder allmänhetens gällande rättsuppfattning och erhåller lokalkunskap om vissa platser och geografiska områden som i sig kan spela roll vid överläggning av dom. En annan viktig aspekt är det ambassadörskap som ledamöter de facto utövar ute i samhället. Genom att upplysa, resonera och informera om rådande praxis kan fler medborgare ta del av informationen. En bra ledamot kan bygga den brygga mellan rättsordningen och gemene man som så många gånger är svår att skapa. Ett tredje förhållande som bör tas upp är den ofta breda kompetens och samlade erfarenheter som en jury eller nämnd besitter. Det beror i mångt och mycket på omfattande erfarenheter som alla nämndemän eller jurymedlemmar utgör tillsammans med domaren.

Alla ovanstående punkter har särskild tyngd och bör beaktas. Men det finns fortfarande stora hål i nuvarande nordiska rättstradition. Problematiken föreligger fortfarande med: svåra och komplexa bevisfrågor, oskolade nämndemän som utsätts för otillåten bevisning, nuvarande lämplighetskrav, ledamöter med både vänster- och högerextrema extrema åsikter, det faktum att svenska nämndemän är politiskt tillsatta och måste gå via ett politiskt parti för att kandidera om en plats som ledamot, den

administrativa kostnaden är fruktansvärt hög och landar i slutändan på skattebetalarna, nämndernas sammansättning (60 % är i åldrarna 60-80 år) samt domarens ingripande och enskilda engagemang.

5.3 Bör nämndemannasystemet avskaffas och eventuellt ersättas med det anglo-amerikanska jurysystemet?

När man diskuterar om Sverige bör avskaffa nämndemannasystemet måste denna fråga ställas mot det mest centrala; *Vad är ur en objektiv synvinkel mest rättssäkert för de parter som deltar i rättegången? Och kan man minska felmarginalen med avseende på oskyldigt dömda och inkorrekta domar genom ett avskaffande av våra nämndemän?*

Vad som anses mest rättssäkert är en avvägningsfråga. Väger samhällets och målsägarens sida tyngre finns det risk att fler oskyldiga döms för ett brott de inte begått. Om vågskålen tippar över åt den åtalades sida finns risk att fler skyldiga går fria. För att återknyta, ordet rättssäkerhet innebär: *”Att det finns en rättsordning som ger individen skydd mot övergrepp från samhället och andra individer; i denna rättsordning ingår juridisk trygghet och att rättsreglerna tillämpas förutsägbart och effektivt. I dess mest minimala betydelse innebär rättssäkerheten juridisk rättvisa”*. Rättstrygghet går hand i hand med rättssäkerhetsbegreppet och innebär: *”Medborgarens säkerhet att få medborgerliga rättigheter tillgodosedda inom rättsväsendet”*. Rättstrygghet är en förutsättning för demokrati och garant mot att systemet utnyttjas av makthavare och politiker.

Insyn och förtroende är det argument som ständigt lyfts fram i allmänna debatter när det diskuteras varför nämndemannakåren skall behållas. Det påpekas gång på gång att nämndemannamedverkan bidrar till medborgarnas förtroende för att domstolarnas verksamhet upprätthålls samt tillgodoser gemene mans intresse av insyn i den dömande verksamheten. Argumentet är viktigt men pulveriseras då andra rättsmetoder kan tillämpas på ett mer effektivt sätt. Att nämndemännen bidrar till en demokratisk roll är ett annat argument som lyfts fram. Företrädare menar att dessa lekmän skyddar rättssäkerheten och hindrar statsmakten från maktmissbruk. Att vanliga medborgare har kunnat medverka i de allmänna domstolarna har utgjort en

garanti mot att regeringen av politiska skäl kunnat utöva påtryckningar på domarmakten. Detta avspeglar dock ett dubbelt- och icke hållbart argument. Man vill att vanliga medborgare skyddar statsmakten från maktmissbruk. Problemet är bara att personerna som sitter på dessa pinnar är politiker och valda utifrån partipolitiska mandat. Det är principiellt fel med domare som sitter på politiska mandat. Domare skall vara oavhängiga statsmakten. Vill man trygga parlamentarismen och skydda statsmakten från att utöva maktmissbruk bör nämndemannakåren bestå av "vanliga" medborgare, det vill säga, människor icke tillsatta genom politiska mandat. Dessa bör vara antingen slumpmässigt utvalda män/kvinnor eller män/kvinnor med juridisk skolning och utbildning som dömer oavhängigt, självständigt och efter lag. Det skall understrykas att det finns många kompetenta nämndemän i våra domstolar som bidrar till den juridiska rättssäkerheten. Dock har rättsfall även visat det motsatta. Nämndemän har gång på gång blivit kritiserade för att vara inkompetenta, opålitliga, nyckfulla, tendensiösa och fientligt inställda mot tilltalade och mer generösa mot kärende. Nämndemannakåren bör avskaffas, men inte med tanke på att det finns otäcka- och inkompetenta troll i domstolarna, utan för att rättsordningen och systemet helt enkelt är felaktigt.

Att nämndemännen skall bidra till att höja kvaliteten på avgörandena och hjälpa domarna att fatta korrekta beslut är ytterligare ett argument som upphöjts i debatten. Genom lekmännens livserfarenhet, kunskap och kännedom bidrar de till person- och ortskännedom. Jag vill framföra två starka motargument här:

- a) Att argumentera att lekmannadomare under överläggningen tillför målet kunskap är motsägelsefullt. Mål ska inte tillföras information under överläggningen och det skall inte finnas rum med för mycket utsvävningar.
- b) Lagar och praxis är idag så utvecklade och komplicerade att tolkningar grundade på det allmänna rättsmedvetandet inte längre kan existera. Rättsmedvetandet uttrycks i gällande rätt och det finns inget utrymme för nämndemännen att avvika från detta rättesnöre.

Vidare, nämndemän är domare och dessa ges samma makt, skyldighet och ansvar som juristdomaren vid dömandet. Det innebär att en lekmannadomare självständigt måste bedöma om förutsättningarna för straffansvar i ett mål föreligger. Ansvaret kan inte delegeras. Konsekvensen blir att nämndemannen själv och under eget ansvar, måste

bedöma om någon regel i Europakonventionen eller vår svenska lagstiftning är tillämplig. Det är avancerade bedömningar och det tar många år att skola studenter och utbildade jurister i samma frågor, frågor som vi i svensk rätt sedan överlåter till personer som per definition saknar förutsättningarna för detta. Det skall också understrykas att trots att nämndemän är domare, besitter de inte samma privilegier som ordinarie domare. Det är egentligen väldigt märkligt att nämndemän ges denna typ av semiposition. En position som är svag och riskerar att medföra att nämndemän blir osjälvständiga. Med eller utan nämndemannakår, bör Sverige alltid sträva efter domare som kan agera folkets väktare och stå upp mot statsmakten när det behövs. Det måste också påpekas att den oroväckande statistiken som presenterats är ett problem. Nämndemannakårens ålder och sammansättning är långt ifrån en sann reflektion av samhällets utseende.

Detta kan jämföras med USAs rättsapparat där rätten till rättegång med jury är en institution som rutinmässigt kallar den vanliga befolkningen till den juridiska beslutsprocessen och rättssystemet. Juryn kommer alltså alltid att bestå av slumpvis utvalda medborgare där åklagare och försvarare kan välja bort ledamöter som de inte anser kunna göra ett rättvist arbete. Ledamöterna har ingen koppling till politiska partier och det är sällsynt med jäviga ledamöter i rättsalen. Att juryledamöterna är tolv till antalet är också en viktig diskrepans. Samtliga tolv jurymedlemmar måste vilja fälla för att en fällande dom skall avkunnas. I Sverige har det alltid varit fastslagit att tillräckligt är om tre av fem domare vill fälla för att fällande dom skall kunna meddelas. De svenska reglerna att ändras i och med det nya lagförslaget. Fördelaktigt med en stor jury är att problemlösning har visat sig fungera bättre i grupp än när enskilda individer försöker komma fram till rätt svar. Varje juryledamot bidrar med egna fragment av de bevis som presenterats och eftersom olika människor minns olika ting, är den samlade gruppens minnesbild större och mer komplett än enskilda individers. En större grupp avspeglar även samhällets värdegrund bästa sätt.

I USA tillämpas *"fruit of the poisoned tree"*, vilket innebär en mycket restriktiv bevisanföring. Om polis/åklagare bryter mot lagen för att få fram bevis så anses bevisningen otillbörlig och får ej användas i domstolen. Domaren brukar ofta avvisa sådan bevisning som inte har direkt bäring i målet och inte heller tilltalades tidigare brottslighet får anföras. I Sverige gäller fri bevisprövning och enligt huvudregeln får

åklagaren anföra all bevisning oavsett hur denna framkommit. Detta innebär också att en svensk åklagare kan ta upp tidigare brottsmisstankar, dåligt umgänge eller friande domar. Svenska nämndemän erhåller alltid information om tidigare brottslighet. Om detta bidrar till rättssäkerhet eller rättsosäkerhet beror på vilken sida av myntet man granskar. En annan viktig diskrepans är att i USA avgör juryn skuldfrågan och domaren avgör straffet. Detta har betydelse i sig för det fall att domaren anser att juryn fällt någon på orätta grunder, så kan denne sätta ner straffet kraftigt, dock inte högre än vad maxstraffet för brottet är. I Sverige avgör nämndemännen både skuldfrågan och straffet. I USA isoleras juryn många gånger från omvärlden om det finns risk för påverkan från utomstående personer eller massmedia. Otillåten bevisning och tidigare straffregister undanhålls juryledamöterna. I Sverige finns inga regler om nämndemäns rätt att ta del av massmedia och externa spekulationer. Att domare och nämndemän påverkas tas ej hänsyn till och är i sig ett problem. Det är märkligt att Sverige inte tagit till åtgärder inom detta område.

5.4 Reformförslag för ett upprätthållande av rättssäkerheten vid domstolarna

Det är essentiellt att upprätthålla rättssäkerheten vid våra domstolar och arbeta för en tryggare och rättvis rättegång för alla inblandade. Att avskaffa nämndemannasystemet skulle leda till förändringar inom rättsväsendet. Frågan om vilka reformer som bör vidtas uppkommer därmed. Reformförslagen är många och vilken modell som bör väljas är en utredning i sig. Det är dock värt att granska våra grannländer och andra internationella rättssystem. Direkta förändringar och reformer som bör tilltagas i Sverige i syfte att förbättra rättssäkerheten:

- i) Avskaffa politiska mandat.
- ii) Avskaffa nämndemännen helt och låt rådmän och tingsnotarier avgöra målen genom att inför två rådmän plus en notarie eller en rådmän och fler notarier. Dessa besitter juridisk skolning.
- iii) Om nämndemannasystemet inte avskaffas så måste rekryteringsbasen förändras drastiskt genom att till exempel införa anonyma röstlängder och roterande tjänstgöring utifrån folkbokföring. Kårens sammansättning måste nyanseras så att denna avspeglar Sveriges befolkning vad gäller kön,

etnisk bakgrund, ålder samt yrke. Enligt domstolsverkets undersökningar är åldersgrupperna 60-69 år och 70-79 år överrepresenterade medan åldersgrupperna 20-29 år samt 30 – 49 år är underrepresenterade. Av nämndemännen är närmare 60 procent mellan 60 och 80 år trots att motsvarande åldersgrupp i befolkningen endast är 25 procent vilket är under all kritik.

- iv) Väljer Sverige att ha kvar ett system där valda nämndemän tjänstgör fler än en gång per år, det vill säga sitter vid olika mål, bör lagstadgad tjänstgöringsfrekvens och obligatorisk utbildning införas.
- v) Låt nämndemän fungera som en demokratisk kontrollfunktion som kan bidra med sunt förnuft under rättsprocessen, men avskaffa deras rätt att döma.
- vi) Högre standard hos deltagande genom att hjälpa nämndemännen att förstå rättsprocessen. Detta bör ske genom obligatorisk utbildning redan innan rättegången startar samt löpande under målets gång. Domaren har en viktig roll och bör ta ett större ansvar och förklara bevisregler, rättsprinciper och syftet bakom regeln.
- vii) Inför ett striktare lämplighetskrav. Endast den som är lämplig får utses till nämndeman. Ledfyren bör således vara att endast personer som kan förväntas bidra till att allmänhetens förtroende för rättsskipningen förstärks. Utredningen framför att en lämplig nämndeman är den som; *har ett gott omdöme, är engagerad i samhällsfrågor, har förmåga att tillgodogöra sig information, är självständig, redbar, kan hantera angelägenheter av ekonomisk natur samt visar öppenhet och nyfikenhet.* Detta innebär att kraven på laglydnad bör ställas högt, oordnade ekonomiska förhållanden, sviktande omdömesförmåga och bristande språkkunskaper är faktorer som kan och bör tas med i beräkningen. En allsidig bedömning bör dock göras, men inte av kommuner och landsting. Det är rimligt att de väljande organen inte längre ansvarar för prövningen, speciellt då politiska mandat måste slopas. Låt domaren alternativt åklagare och försvarare välja bort olämpliga ledamöter innan rättegången startar. På så vis kan jävssituationer undvikas och lämpliga kandidater väljs.

- viii) Krafttag mot olämplighet. En nämndeman som skadar förtroendet för den dömande verksamheten är att anse olämplig. Förtroendskadliga uttalanden och olämpligt beteende både inom och utanför ramen för uppdraget skall leda till att en nämndeman entledigas. Tydliga regler bör införas.
- ix) Slopa halv- och heldagsarvoden. För att minska avhoppet, speciellt bland yngre personer bör förslagsvis höjda grundarvoden införas samt extra arvode betalas ut då en förhandling drar ut på tiden
- x) Låt domaren avgöra straffet och nämndemännen skuldfrågan
- xi) Tillåt inte ledamöterna ta del av massmedia och/eller externa diskussioner/åsikter under pågående rättegång.

6. Slutsats

Med tanke på rättsfall och fakta som redogjorts i denna studie, är det berättigat att hävda att det svenska nämndemannasystemet har spelat ut sin roll och bör slopas och ersättas med ett mer effektivare och tryggare system. Det finns alltför många brister i domstolsförfarandet och dess aktörer. Rättssäkerheten står på spel, den ger inte medborgarna det skydd de är berättigade till enligt EKMR, svensk lag och rådande rättsprinciper. En utbildad nämnd skall inte ta ställning i svåra juridiska spørsmål då det finns risk för materiellt oriktiga domar och felaktig bevisvärdering. Kostnaden att införskaffa fler juristdomare, tingsnotarier eller juridiskt utbildade kan kompenseras genom en effektivare brottmålsprocess och genom att de administrativa och direkta kostnaderna minskas genom ett avskaffande av nämndemannasystemet. Så länge som oriktiga domar, felaktig bevisvärdering förekommer och rättssäkerheten ifrågasätts, anser jag nämnden inte har någon legitimitetsverkan. Visserligen spelar nämndemannasystemet en viktig demokratisk kontrollfunktion men om nämnden skall fungera tillfredsställande måste denna spegla samhällets alla medborgare, inte bara politiskt aktiva.

Sverige är troligtvis inte redo att införa ett juryssystem likt det anglo-amerikanska. Jag anser heller inte att det är ett ultimatum substitut då även jurysystemet har sina brister. Men klart är att nämndens funktion måste förändras för att kunna tillföra rätten nytta. Skall nämnden behållas och utgöra meddomarroll krävs utbildningskrav. Alternativt att låta nämnden ta mindre plats under rättsprocessen genom att låta nämndemännen under rättegången bidra med värderingar och gemene mans sunda förnuft, men utan att avlägga dom. Jag hoppas att en ny utredning tillsätts så att vi i framtiden uppfyller de legitima krav som ställs på vårt svenska rättssystem och för att se till att åtalade och brottsoffer får en rättssäker och rättvis rättegång.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Statens offentliga utredningar

- SOU 1994:99
- SOU 2002:61
- SOU 2008:125
- SOU 2012:93
- SOU 2013:17
- SOU 2013:49

Propositioner

- Prop. 1931:80
- Prop. 1975/76:153
- Prop. 1982/83:41
- Prop. 1982/83:126
- Prop. 1984/85:178
- Prop. 1996/97:133
- Prop. 2005/06:180
- Prop. 2012/13:45

Rättsfall

- Barberá, Messegué och Jabardo vs. Spanien, 6 december 1988
- Blakely v. Washington, 542 U.S. 2004
- Connors v. United States, 158 U.S. 1895
- Duncan v. Louisiana 391 U.S. 1968
- Dom 1993-11-25, Serie A, Vol. 270 A
- Förvaltningsrätten över Göteborg, PM 3 augusti 2011, Dnr 2011/299
- Hamer v. United States, 9th Cir. 1958
- Helsingborgs tingsrätt, mål B 6451-11
- Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål B 2018-12

- Hovrätten för övre Norrland, Dnr 24-2013-1
- Holm mot Sverige, Dom 1993-11-25
- Irvin v. Dowd, 366 U.S. 1961
- Lockhart v. McCree, 476 U.S. 1986
- Luleå tingsrätt, Dnr 24-2012-5
- Malmö tingsrätt, mål B 1537-07
- Malmö tingsrätt, mål B 10425-10
- Malmö tingsrätt, Dnr 2011/450
- McDonough Power Equip. v. Greenwood, 464 U.S. 1984
- Morgan v. Illinois, 504 U.S. 1992
- NJA 1980 s. 725
- NJA 1996 s. 441
- Patton v. Yount, 467 U.S. 1984
- People of the state of California v. Orenthal James Simpson, U.S. 1995
- People v. Wells Cal 197, 1983
- Svea Hovrätt, mål nr B – 9331-12
- Södertälje tingsrätt, mål B 2781-10
- Taylor v. Louisiana, 419 U.S. 1975
- Thiel v. S. Pac. Co., 328 U.S. 1946
- United States v. Bruton, 391 U.S. 1968
- United States v. Wood, 299 U.S. 123, 145-46, 1936
- United States v. Richardson, 418 U.S. 1974
- United States v. Padilla-Valenzuela, 896 U.S. 1995
- Värmlands tingsrätt, Dnr 24-2011-2
- Värmlands tingsrätt, Dnr 24-2011-3
- Swain v. Alabama 380 U.S. 1965

Litteratur

- Alan Tarr, G: *Judicial Process and Judicial Policymaking* 5th Edition, Rutgers University, Camden 2010
- American Bar Association, *Principles for Juries and Jury Trials*, 2013
- Brehm, Jack. W., *A theory of psychological reactance*, 1966

- Brehm, Jack. W., *Psychological Reactance: A theory of freedom and control*, 1981
- Broeder, Dale W: *The University of Chicago Jury Project*, Chicago 1959
- Casper, Jonathan D, Benedict, Kennette, Perry, Jo L: *Law and Human Behavior, Juror decision making, attitudes and the hindsight bias*, 2011
- Diesen, Christian: *Lekmän som domare*, Stockholm 1996
- Diesen, Christian: *För och emot nämndemän – Juridisk tidskrift Stockholms Universitet 2011/12:3*, Stockholm 2011
- Domstolsverkets rapportserie 2007:2: *Nämndemannakårens sammansättning*, Västerås 2007
- Ekelöf, Per-Olof och Edelstam, Henrik. *Rättegång 8:e upplagan*, Stockholm 2002
- Estrich, S: *Real Rape*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1987
- Frense, Bo: *Religion och rätt. En studie till belysning av relationen religion - rätt i förkristen nordisk kultur*, Lund 1982
- Frändberg, Åke: *Om rättssäkerhet I: Juridisk tidskrift vid Stockholms Universitet 2000/01:2*, Stockholm 2000
- Greene, Edie och Heilbrun Kirk: *Psychology and The Legal System*, Sjunde upplagan, Belmont 2011
- Hoffman, B. Morris: *Peremptory Challenges should be abolished, A trial Judge's Perspective*
- Häthén, Christian: *Stat och Straff, Rättshistoriska perspektiv*, Lund 2004
- Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, Lund 1980
- Jacobsson, Ulla: *Nämndemannens domarroll I: Festskrift till Per Olof Bolding*, Stockholm 1992
- Justitiekanslern: *Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, Felaktigt dömda*, Stockholm 2006
- Justitiekanslern: *Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, rättssäkerheten i brottmål*, Göteborg 2009
- King, Gary C: *The Hillside Strangler: Angelo Buono and Kenneth Bianchi. Investigation Discovery*, 2010
- Modéer, Kjell Å: *Juridiska yrkesroller i ett rättshistoriskt perspektiv*, Lund 1989

- Sandelin, J.H.: *Bidrag till kännedom om häradsrättsnämnden. Enligt gällande rätt i Finland och Sverige*, Vasa 1936
- Strier, Franklin och Shestowsky, Donna: *Profiling the Profilers: A study of the Trial Consulting Profession, Its impact on Trial Justice and What if anything to do about it*, Wisconsin 1999
- Twain, Mark: *New York Tribune*, 3/10/1873, New York 1873
- Uppström, Wilhelm: *Öfversigt af den svenska processens historia*, Stockholm 1884
- Wennberg, Suzanne: *Introduktion till Straffrätten*, 9:e upplagan, Vällingby 2011

Elektroniska källor

- Helsingborgs dagblad: *Friande agadom rör upp känslor*, Publicerad den 5 juni 2012, hämtad den 13 december 2014 från:
<http://hd.se/helsingborg/2012/06/06/hotade-och-slog-sina-barn-friades/>
- Helsingborgs dagblad: *Föräldrar fällda för barnmisshandel*, publicerad den 21 mars 2013, hämtad den 11 december 2014 från:
<http://hd.se/helsingborg/2013/03/22/foraldrar-fallda-for>
- Högsta domstolen: *Nämndemän i tingsrätt och hovrätt*, hämtad den 1 juni 2014 från:
http://www.domstol.se/publikationer/namndeman/handbok_namndeman_tingsratt_webb.pdf
- Lee Eichhorn: *Social Science findings and the jury's ability to disregard evidence under the federal rules of evidence*, Vol. 52: No. 4, Duke University. Publicerad 1989, hämtad den 1 oktober 2014,
<http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4018&context=lc>
[p](http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4018&context=lc)
- Joel D. Lieberman, Jamie Arndt: *Understanding the limits of limiting instructions*, Publicerad av The American Psychological Association Inc. 2000, hämtad den 1 oktober 2014 från, http://ist-socrates.berkeley.edu/~maccoun/LP_LiebermanArndt.pdf

- Mårten Schultz: Avskaffa nämndemännen (encore une fois), publicerad den 24 februari 2011, hämtad den 26 november 2014 från:
<http://martenschultz.wordpress.com/2011/02/24/avskaffa-namndemannen-encore-une-fois/>
- Mårten Schultz: Fler SD:are i domstolar hotar legitimiteten, publicerad av Svenska dagbladet den 15 september 2014, hämtad den 20 november 2014 från: http://www.svd.se/klart-med-fler-sd-politiker-i-migrationsdomstolar-tingsratter-och-hovratter_3920314
- Mårten Schultz: *Vi kan inte handplocka de vi vill ha*, publicerad av Svenska dagbladet den 24 november 2014, hämtad den 26 november 2014 från:
http://www.svd.se/svds-marten-schultz-om-fler-sd-politiker-i-domstolarna_4132197
- ABC 10 News, publicerad den 27 januari 2009, hämtad den 15 september från: <http://www.10news.com/news/man-attacks-his-lawyer-in-court-with-feces>
- Nationalencyklopedin: *Rättssäkerhetsbegreppet*, hämtad den 10 juni 2014 från: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/rattssaekerhet>
- Svenska dagbladet: Sverigedemokrater i migrationsdomstolarna, publicerad den 24 november 2014, hämtad den 27 november 2014 från Svenska dagbladet http://www.svd.se/fler-sverigedemokrater-i-migrationsdomstolarna_4129139
- Wikipedia: Rättssäkerhetsbegreppet, hämtad den 10 juni 2014 från: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Rattssaekerhet>
- Wikipedia: Offentlighetsprincipen, hämtad den 10 juni 2014 från: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Offentlighetsprincipen>
- Wikipedia: Rättstrygghetsbegreppet, hämtad den 10 juni 2014 från: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Rattstrygghet>